

Irena Celin

»Kmalu ne bo po naših vaseh dekleta, da ne bi znalo na bukvice moliti!«

Razvoj in pomen dekliškega šolstva pod Avstro-Ogrsko: primer samostanske dekliške šole de Notre Dame v Trnovem pri Ilirski Bistrici

CELIN Irena, mag. zgodovine, Podgraje 14a, SI-6250 Ilirska Bistrica.

373.3-055.25(497.4Trnovo pri Ilirski Bistrici)(091)

»KMALU NE BO PO NAŠIH VASEH DEKLETA, DA NE BI ZNALO NA BUKVICE MOLITI!«

Razvoj in pomen dekliškega šolstva pod Avstro-Ogrsko: primer samostanske dekliške šole de Notre Dame v Trnovem pri Ilirski Bistrici

Članek obravnava razvoj dekliškega šolstva v Avstro-Ogrski na primeru ožjega, pretežno agrarnega prostora. Poudarek je na prikazu in analizi izobraževanja deklic, ki so bile na tem področju marsikdaj prikrajšane ter v preučevanju razlik v izobraževanju manj premožnih, zunanjih učenk in deklet iz boljše situiranih družin, torej notranjih učenk oz. gojenk. Pri temu smo se poleg literature posluževali predvsem ohranjenih šolskih katalogov. Za primerjavo podatkov smo vzeli šolsko in samostansko kroniko ter nekaj drugih (ustnih) virov iz lokalnega okolja, kar nam je pripomoglo pri natančnejši rekonstrukciji šolskega dogajanja in odpravi dosedanjih napačnih interpretacij. Analiza je pokazala, da so razlike obstajale, obstajale pa so tudi različne življenjske usode, ki so bile pogojene z (ne)pridobljeno izobrazbo. Ustanova pa ni bila pomembna le za šoloobvezne deklice, ampak je njen vpliv segal mnogo dlje. Poleg sodelovanja z lokalno skupnostjo je bil samostan tudi prizorišče družabnih dogodkov, predvsem ob obiskih mnogih veljakov, in karitativnosti.

Ključne besede: dekliško šolstvo, Avstro-Ogrska, de Notre Dame, Trnovo pri Ilirski Bistrici.

CELIN Irena, MA History, Podgraje 14a, SI-6250 Ilirska Bistrica.

373.3-055.25(497.4Trnovo pri Ilirski Bistrici)(091)

“SOON, ALMOST NO GIRL IN OUR VILLAGE WILL STILL BE UNABLE TO PRAY WITH THE PRAYER BOOK!”

The Development and Significance of Girls' Schools in Austria-Hungary: the case of the Notre Dame girls' convent school in Trnovo at Ilirska Bistrica

The article describes the development of girls' schools in Austria-Hungary, using an example from a small, mostly rural area. Emphasis is on the presentation and analysis of the education of girls, who were often in an inferior position compared to boys. In addition, the author examines the differences between the education of less affluent girl students who lived outside the convent and those from richer families who resided in it. In addition to the literature, the study is based on preserved school catalogues. Data from the school and the convent chronicles were compared with other (oral) sources from the local environment, which helped us reconstruct the life at the school in more detail and dismiss incorrect interpretations from the past. The analysis showed that there were differences between the two types of students; nor were their destinies the same. The outcome was dependent on the completion/non-completion of education. However, the institution had an impact well beyond providing mandatory education. Besides engaging with the local community, the convent hosted social events, in particular during the many visits of dignitaries, and was a charitable institution.

Key words: girls' schools, Austria-Hungary, de Notre Dame, Trnovo at Ilirska Bistrica.

Za začetek ...

Ni še preteklo prav veliko časa, odkar je meščansko 19. stoletje »šibkejši« spol postavljalo v zasebno sfero in v trojno vlogo žene, matere in gospodinje, kar je bilo pogojeno z delitvijo dela po spolu. Moškemu, ki je družino predstavljal navzven, na polju javnega, so pripisovali razum in objektivnost, ženski pa čustva in subjektivnost, ki so jih povezovali z njeno vlogo v družini.¹ Mit o delitvi dela po spolu je ustvarila industrializacija in era vzpona meščanstva, ki je pričelo razlikovati med plačanim in neplačanim delom, med javno in zasebno sfero, med pridobitnimi in vzdrževanimi prebivalci.²

Tudi državna statistika nam s klasifikacijo žensk v popisih prebivalstva prikaže popačeno sliko realnosti. V splošnem so namreč ločevali le med samskimi delavkami in poročenimi materami ter s tem zanikali realnost, v kateri so bile poročene delavke hkrati tudi žene in matere.³ Podrejenost žensk moškim je vidna tudi v izobraževalnih sistemih, iz katerih so bile deklice dolgo časa izključene. Kot opravičilo in utemeljitev temu so navajali razloge o težavah pri učenju zaradi drugačne telesne konstrukcije, zaradi česar naj bi bilo učenje za njih mučenje. Za ženske naj bi bilo pomembno le znanje gospodinjstva, ki jim bo resnično prav prišlo pri njihovi trojni družinski vlogi. Med nasprotniki ženske izobrazbe pa niso bili le moški in predstavniki katoliške cerkve, ampak so se za zidove domače hiše postavljale tudi same. Eno temeljnih vodil nasprotnikov njihove izobrazbe je bilo, kot ugotavlja Vesna Leskovšek,⁴ gotovo dejstvo, da je izobrazba temelj za večjo svobodo in enakopravnost, čeprav je za mnoge ženske še vedno bil (in ostal) glavni ideal in cilj v življenju dobiti ustreznega moža, se poročiti in si ustvariti svojo družino ter skozi svoje gospodinjstvo udeležiti glavno nalogo soproge v smislu meščanskega ideala: zadovoljevati in osrečevati svojega moža.

Podobno so dojemali tudi izobraževanje (premožnejših) žensk, do katerega so bili konec 19. in začetek 20. stoletja zelo previdni; večinoma ni šlo za pridobivanje znanja za vzpostavitev poklicne kariere, ampak predvsem za dobro naložbo za poroko v boljšo družino. Preveč izobrazbe naj bi ženski celo škodilo, saj je bila izobražena bolj izbirčna pri izbiri moža. Poleg tega, da so prvotne dekliške šole ponujale splošno izobrazbo ter znanje o domačih in gospodinjstvih opravilih, so iz ženske naredile tudi pametno svetovalko svojemu možu

ter dobro vzgojiteljico svojim otrokom.⁵ Opravila v gospodinjstvu so se neprestano nadgrajevala in zahtevala vedno več časa in znanja, zato je morala meščanska gospodinja, kljub zaposleni služinčadi, delo dobro voditi in ga nadzirati ter ga usklajevati med sabo. Sredstva, ki jih je imela na voljo, velikokrat niso zadoščala za vzdrževanje zunanje reprezentativnosti, zato je morala ta razpon spretno nadomestiti z iznajdljivostjo, varčevanjem in samostojno izdelavo mnogih stvari za gospodinjstvo.⁶

Drugače je bilo v agrarnem okolju, kjer je ženska skrbela za opravila v okolici bivališča, povezana s kmečko produkcijo in kjer so kuhanje, pranje in pospravljanje zavzemali manjši delež.

Poroka je bila torej, poleg družbenega stanja, pomemben faktor v dekletovem življenju. Veliko deklet je namreč pred poroko delalo in si tako nabiralo sredstva, ki so jih v primeru sklenitve zakona prinesle vanj. Če se je poročila v finančno dobro stoječo družino, je to zanjo pomenilo odpoved delu v zameno za skrb za družino; v nasprotnem primeru je ženska lahko delala naprej in s svojim dohodkom pomagala preživeti družino. Tudi v primeru, če je ostala neporočena, je delala naprej ter skrbela zase, za starše ter neporočene brate in sestre.⁷

Z razvojem industrializacije se pojavi nova ženska, ki se bojuje za svoje pravice in pravice svojega spola. Odkloni tradicionalno idilo ženskosti, opozori na svojo pravno in ekonomsko podrejenost ter zahteva prevrednotenje svojega položaja v družini in v javnem življenju. Poudari, da moški ne more zastopati njenih interesov ter da je sposobna razumskega razmišljanja,⁸ kar se je najbolje pokazalo ravno v izobraževanju.

Večanje pomena izobraževanja

Samostanska izobrazba je bila deklicam iz premožnejših družin na voljo že v zgodnjem srednjem veku, a se način poučevanja do konca 19. stoletja skorajda ni spremenil.⁹ Pri nas so se za izobrazbo najbolj zavzemale dominikanke v samostanih v Velesovem, Studenicah in Radljah ob Dravi, benediktinke v Krki na Koroškem, sredi 17. stoletja so klarise imele v Ljubljani zasebno, notranjo šolo za dekleta iz bogatih družin, že prej, leta 1703, pa je začela delovati tudi prva javna dekliška šola pri uršulinkah.¹⁰ Možnosti izobrazbe v samostanih so

¹ Leskovšek, *Zavrnjena tradicija*, 27–62.

² Studen, *Dobra meščanska gospodinja*, 89.

³ Milharčič-Hladnik, *Žensko delo*, 37, 126.

⁴ Leskovšek, *Zavrnjena tradicija*, 27–62.

⁵ Žnidaršič Žagar, *Ženski so pa vzrasle*, 77–80, 111–112.

⁶ Studen, *Dobra meščanska gospodinja*, 91–93.

⁷ Sieder, *Socialna zgodovina*, 25–34; Shoemaker, *Gender in English Society*.

⁸ Verginella, *Ženska obrobja*, 157–161.

⁹ Vojmer Gojkovič, *Od dediščine*, 22.

¹⁰ Lovrenčič, *Od samostanov*, 39–40; Avsec, *Prispevek uršulink*, 12; Budna Kodrič, *Dekliško osnovno šolstvo*, 111–112.

podeželske deklice dobile šele v drugi polovici 19. stoletja ob prihodu kongregacij šolskih sester, znanih po skromnem življenju in poceni učiteljski moči.¹¹

Formalna izobrazba žensk do industrijske dobe, razen pri nekaterih hčerah obrtnikov in trgovcev, niti ni bila toliko potrebna. Do izraza pride šele z uvedbo tovarniškega dela na začetku 60. let 18. stoletja, v katerega vključijo tudi ženske in za opravljanje katerega je bilo potrebno imeti tudi določeno znanje.¹² Prve šole, nastale na pobudo države ter z delno šolsko obveznostjo, so bile predilske šole. Njihov namen je bil čim več nezaposlenih, revnih otrok in sirot usposobiti za tovarniško proizvodnjo, učili pa so jih tudi brati in pisati. Zaradi omejenega delovanja na dve leti ter s prvimi pojavi zahtev o obiskovanju osnovnih šol so predilske šole zamrle.¹³ Šele prva dva osnovnošolska zakona (1774, 1805) pod Marijo Terezijo in Jožefom II. sta v Avstriji izenačila pravico obeh spolov do izobraževanja na prvi stopnji, uvedla tri vrste šol – trivialke, normalke in glavne šole – ter vzpostavila cerkveno vodstvo. Javne osnovne šole so tako konec 18. stoletja že obiskovali tudi otroci iz nižjih družbenih plasti, čeprav so med njimi prevladovali tisti, ki so jih starši namenili za nadaljnje izobraževanje. Med njimi so bili večinoma dečki, saj je takratna miselnost zanikala potrebo po osnovnem znanju kmečkih deklet; o nadaljnjem šolanju zanje ni bilo niti govora.

Do tretjega osnovnošolskega zakona (1869), ki vzpostavi državni nadzor nad šolami, je bilo na našem ozemlju še vedno veliko »privatnih« šol, v katerih so poučevali učitelji brez formalne izobrazbe. Med njimi so bili, z željo po dodatnem zaslužku, predvsem cerkovniki, organisti, pisarji, pa tudi študenti in obrtniki.¹⁴ Nova šolska naredba je razlikovala med splošnimi ljudskimi in meščanskimi šolami. Slednje so nadgradile učno snov prvih, bile so lahko osemrazredne ali trirazredne, če so se vanje vpisali po petletni ljudski šoli.¹⁵ Te so otroke npravno-versko vzgajale ter jih z ustreznim znanjem pripravljale na nadaljnje izobraževanje za življenje.¹⁶ Pomembno je bilo tudi določilo o ustanavljanju novih šol v krajih, kjer je bilo v petletnem povprečju več kot 40 šoloobveznih otrok, ki so imeli do najbližje že obstoječe šole več kot 4 km hoda ter določilo, po katerem je učitelje plačevala dežela. Tako so postali formalno neodvisni od duhovščine. Tudi učiteljice, prve ženske, ki so se izobraževale na višji stopnji na učiteljskih, so

postale formalno enakopravne moškim kolegom, čeprav so bile v praksi manj plačane in se, razen z učiteljem, niso smele poročiti.¹⁷

Posameznim deželam je zakon dovoljeval prilaganje učnih predpisov obstoječim razmeram. Kranjska, kamor je spadala tudi preučevana dekliška šola, je bila med bolj zaostalimi deželami v monarhiji, zato so 8-letno šolsko obveznost skrajšali na šestletno redno šolo ter dodali dve leti ponavljalne šole.¹⁸

Čeprav je osnovno šolanje že od prve reforme za otroke pomenilo v določeni meri osvobajanje od težkega dela, domačih socialnih razmer ter možnost napredka in družbenega vzpona,¹⁹ je bilo zaradi manjših možnosti izobrazbe deklicam to manj dosegljivo.²⁰ Še vedno je namreč veljalo prepričanje, da naj bo izobrazba deklet prilagojena stanu, kateremu pripadajo, da bi tako lahko kasneje pomagale očetom ali možem pri njihovih poslih²¹ oziroma uspešno opravljale svoj trojni življenjski poklic, povezan z udejstvovanjem v svoji družini.²²

Šolski sistem v 19. stoletju tako prevzame odgovornost za moralni, kulturni in politični razvoj naroda, čemur sledi tudi širitev mreže šol.²³

Kako je bilo takrat na ilirskobistriškem...

V tem obdobju se je mreža šol razširila tudi na Ilirskobistriškem. Današnja občino Ilirska Bistrica sestavlja dve večji dolini, dolina reke Reke ter Podgrajsko podolje, ki med vmesnimi hribovji tvorita naraven prehod v Tržaški in Kvarnerski zaliv. Gospodarski razvoj

¹⁷ Ciperle in Vovko, *Šolstvo na Slovenskem*, 61–63.

¹⁸ Pavlič, *Osnovna šola*, 125–127; Schmidt, *Zgodovina šolstva* 3, 195.

¹⁹ Šolski zakoni otrok niso popolnoma razbremenili dela, saj so bili primorani delati zaradi slabih gmočnih razmer. Otrokom, ki so delali v tovarnah, so z odlokom iz leta 1808 določili poučevanje kar tam ali pa so jim morali omogočiti vsaj obisk nedeljskih šol (Schmidt 1956/57, 137). Veliko otrok v šolski dobi je tudi že delalo kot pastirci in pestrne, kasneje kot hlapci in dekle, kar je bil tudi razlog zanemarjanja in neobiskovanja šolskega pouka (Schmidt, *Zgodovina šolstva* 1, 255–256).

²⁰ Divjak, *Razvoj*, 287.

²¹ Hojan, *Žensko šolstvo*, 61.

²² V luči tega so se konec 19. stoletja razvile različne polemike o primernosti šolanja za dekleta, saj bi v primeru predolgega trajanja tega pošla njihova primerna starost za možitev. Za preprečevanje nadaljnjega izobraževanja so jim tako vpis na gimnazije omogočili le kot »privatistke«, ki so študirale doma, ob koncu pa dobile »nematuritetno« spričevalo, ki jim ni omogočalo vpisa na univerzo. Izobrazbo so zatirali tudi z darvinistično teorijo o evoluciji spolnih razlik, o manjši umski sposobnosti v primerjavi z moškimi, svarili so tudi pred zlomom ideala o ženi, gospodinji in materi ter ustvarjali mnenje o škodljivosti izobrazbe za dekletovo reprodukcijsko funkcijo (Mrgole-Jukič, *V šolo grem*, 112–114).

²³ Milharčič-Hladnik, *Šolstvo in učiteljice*, 72–83; Lah, *Avstrijsko šolstvo* 3, 201–202.

¹¹ Kongregacija, 5–6.

¹² Hernja Masten, *Bogaboječa*, 42.

¹³ Ciperle in Vovko, *Šolstvo na Slovenskem*, 37–38; Schmidt, *Doneski*, 129–130.

¹⁴ Schmidt, *Zgodovina šolstva* 1; Ciperle in Vovko, *Šolstvo na Slovenskem*, 29–30.

¹⁵ Okoliš, *Zgodovina šolstva*, 79–80.

¹⁶ Melik, *Slovenci in nova šola*, 46.

Trsta in Reke zaznamuje tudi obravnavano območje; to je od konca srednjega veka pa do propada Avstro-Ogrske monarhije pripadalo Habsburžanom.²⁴ Po Ralpalski pogodbi pride nato ilirskobistriško območje pod Kraljevino Italijo, v Reško pokrajino, po koncu druge svetovne vojne pa v okvir Jugoslavije.²⁵

Čeprav je bilo kmetijstvo leta 1830 še vedno glavna zaposlitvena dejavnost, so se morali kmetje, zaradi zmanjšane obsega obdelovalne zemlje, ukvarjati s še kako dodatno dejavnostjo, da so lahko preživeli družino. Poleg pridelave stročnic, krompirja in zelja ter žit in sadja je bil del prebivalstva 19. stoletja že vezan na obrtno proizvodnjo in trgovino. Naravne danosti pokrajine in lokacije kraja so omogočale mlinarstvo, žagarstvo, prevoznitvo²⁶ oz. furmanstvo in gostilničarstvo. Po vzpostavitvi železniškega omrežja Pivka–Ilirska Bistrica–Reka,²⁷ ko je odpadel zaslužek s prevoznitvom, so si moški v zimskih mesecih poiskali delo v gozdovih²⁸ na Hrvaškem, Ogrskem, v Slavoniji ali celo v Romuniji, dekleta pa so hodila služiti v Trst ali na Reko.²⁹ Služenje na Reki je bilo med ženskami na bistriškem v tem času zelo razširjeno. Na služenje so odhajale že kot deklice, še toliko bolj, če so izgubile katerega od staršev in so na ta način skušale pomagati družini. Tudi mati deklice Marije Zidar, Marjeta, s katero se bomo srečali kasneje, doma iz skromne družine iz vasi Mala Bukovica pri Ilirski Bistrici, je ob smrti matere v zgodnjem otroštvu storila isto. Še generacije kasneje, do danes, ohranja spomin na svojo praprababico njena prapravnukinja Sonja, ki pove, da je Marija večkrat izpostavila svojo mater kot opomin na to, kako lepo življenje imamo sedaj in kaj vse so morali nekoč pretrpeti.³⁰

Kmetijske novosti so se v teh krajih sprva le počasi uveljavljale; šele ustanavljanje združenih organizacij priča o zavesti novih načinov kmetijske produkcije, ki je z novimi načini obdelovanja zemlje ter izboljšanjem živinoreje prinesla začetke tržnega gospodarstva. Mlekarska zadruga, ustanovljena leta 1896 v Trnovem, je bila tista, ki je prilagodila kmetijstvo svojim potrebam, ravno tako pa je bila tudi rezultat sprememb v kmetijstvu. Zaradi razdelitve nekdanj skupnih pašnikov leta 1848 je upadla ovčereja, povečala pa se je hlevska govedoreja. Rezultat te in pridelka boljše krme je bil večji doprinos mleka, ki so ga lahko oddajali v mlekarno in z dohodkom katerega so nadomestili dohodek od prodaje sena, ki so ga sedaj porabili za krmljenje hlevskih živali. Večja količina gnoja je omogočila izdatno gnojenje polj, da so boljše obrodila.³¹ V 19. stoletju se je območje tudi kulturno dvignilo: leta 1814 so v Trnovem odprli ljudsko šolo, katere deklice so leta 1888 prešle v novo odprto samostansko dekliško šolo. 1864. leta so ustanovili Narodno čitalnico, 1866 telovadno društvo Ilirski Sokol,³² prva tovarna testenin na Kranjskem, Pekatete, ustanovljena leta 1899 in obnovljena leta 1904, pa je naznanila začetek industrializacije teh krajev.³³

Skladno z izboljšanjem življenjskih pogojev se je povečeval tudi naravni prirastek ljudi; število teh se je povečevalo tudi na račun novega prometnega, gospodarskega in izobraževalnega središča, Trnovega.³⁴ Boljše življenjske razmere ljudi so se kazale tudi na šolskem obisku, saj je vedno več staršev pošiljalo svoje otroke v šolo.

Še leta 1880 je bilo na območju današnje Slovenije med prebivalci, starejšimi od 10 let, povprečno 39 % nepismenih, leta 1900 pa jih je bilo takih le še 15 %, ³⁵ kar je povezano tudi s hitrim naraščanjem števila in lažjo dosegljivostjo ljudskih šol. Med deželami je prednjačila Kranjska, med šolskimi okraji znotraj nje pa Postojnski šolski okraj, kamor je spadala tudi Ilirska Bistrica.³⁶ Na tem območju je bila šolska mreža konec 19. stoletja gosto razporejena; prve šole so bile v privatnih stavbah ali v župniščih, šele kasneje so dobile lastne stavbe. V virih so zabeležene šole v Jelšanah, na Premu, v Knežaku, Vrbovem, na Ostrožnem Brdu, v Podstenjah, Harijah, na Starodu, Dolnjem Zemonu, v Hrušici, Podgradu, Podgrajah, na Pregarjah, Veliki Bukovici in v Trnovem.³⁷

²⁴ Kos, *Srednjeveški urbarni*, 45–52.

²⁵ Škrlić Počkaj, *Prebivalstvo*, 25.

²⁶ *Prometna cesta Pivka–Reka, imenovana tudi državna reška cesta, se je odcepila v Postojni in šla skozi Matenjo vas čez Globočnikov hrib skozi Bistrico in Koseze do meje s Primorsko, kjer je prešla na hrvaško stran (Kačičnik Gabrič, O kmečkih dolgovih, 53). Nanjo se je vezalo precej okoliških vasi, zato je bila povezava z njo še kako pomembna. Več o tem glej Holz, Eva. 1994. Razvoj cestnega omrežja na Slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.*

²⁷ Novi krak železniške proge je bil dograjen leta 1873 in je poleg gospodarskega napredka prinesel dvig tudi na posvetnem – ob razvoju industrije se je pojavila potreba po bolj izobraženih delavcih, po ljudeh z več znanja (Pavlič, Ustanovno pismo, 27). Prinesel je pa tudi hitrejši stik z do tedaj tujimi elementi, npr. s kavo in industrijsko izdelanimi oblačili (Postojnsko okrajno glavarstvo 1889, 55).

²⁸ Ta vrsta skupinskega sezonskega dela je imenovana »kasatorstvo«, sklenjeno na podlagi t. i. kasatorskih pogodb. Glavno območje, na katerem so za čas pred prvo svetovno vojno zbrani podatki o teh pogodbah, je ravno območje današnje občine Ilirska Bistrica (Vilfan, Delavci, 388).

²⁹ Valenčič, *Sadjarstvo*, 324; Valenčič, *Iz gospodarske preteklosti*, 76–83; Valenčič, *Gospodarske in družbene razmere*, 4–16.

³⁰ Škrlić Počkaj, *pisno izporočilo*.

³¹ Valenčič, *Od zadružne mlekarne*.

³² Škrlić Počkaj, *Prebivalstvo*, 25.

³³ Žnidaršič, *Spomini*, 15.

³⁴ Škrlić Počkaj, *Prebivalstvo*, 63–68.

³⁵ Melik, *Slovenci in nova šola*, 53.

³⁶ Lah, *Avstrijsko šolstvo* 1, 233–237.

³⁷ Glej Postojnsko okrajno glavarstvo 1889; Praedika, *Imenik; Schmidt, Zgodovina šolstva* 3; Božič, *Začetek in razvoj; Nerat, Popotnikov koledar; Ob stoletnici...* 1914.

Trnovo (razglednica, hrani Knjižnica Makse Samsa, Ilirska Bistrica).

Osnovna šola se je proti koncu 19. stoletja vse bolj uveljavljala v miselnosti staršev, njihov odnos sedaj ni bil več toliko pogojen z gmotnim položajem družine ampak z njihovo razgledanostjo.³⁸ Na začetku stoletja je to še veljalo predvsem za dečke, mnogo katera deklica je bila še vedno prikrajšana za obisk šole. Dnevniški zapiski Bistričanke Antonije Mikuletič Žnidaršič, rojene leta 1856, nam povedo, da se je brati in pisati naučila šele kot odrasla oseba, pod mentorstvom lokalnega duhovnika, saj »za deklice v njenem času ni bilo mesta v šolskih klopeh«. ³⁹ Kronika župnije Trnovo nam prinaša zapis o napredku osnovno šolskega izobraževanja. Če je do prvih šol le malokdo znal brati in pisati, je bilo okrog leta 1866 že drugače. »Kako se časi spreminjajo! Kmalu ne bo po naših vaseh dekleta, ki ne bi znalo »na bukvice« moliti!«⁴⁰

Razlogi za slabši obisk šol so bili na tem, pretežno agrarnem območju, podobni kot drugod na Kranjskem: revščina ljudi, slabe letine, nezmožnost priskrbiti otrokom obleko in obutev za v šolo, potreba po delovni sili doma, oddaljenost do šole, gneča v učilnici⁴¹ pa tudi kmečko mnenje, da »šola ni za kmeta, ki ima drugega

dela dovolj«. ⁴² Otroštvo na Bistriškem je bilo namreč povezano z delom: najmlajši so prinašali kurjavo in opravljali transfere med sorodniki in sosedi, starejši so čistili hlev, pasli živino, molzli, sekali drva, grabili seno, nosili mleko. ⁴³ O slabem obisku pred tretjim osnovnošolskim zakonom nam pričajo podatki iz Trnovskega in Jelšanskega šolskega okoliša. V prvem je od 340 »šologodnih« otrok šolo obiskovalo le 30 dečkov in 10 deklic, ⁴⁴ v drugem pa je bilo leta 1843/44 kar 721 šoloobveznih otrok v starosti 6–12 let ter 362 v starosti 12–18 let, skupaj torej 1083. Od teh jih je v šolo hodilo le 171, pol dopoldne in pol popoldne. Naslednje leto je od 815 otrok v šolo hodilo le 127; kljub temu pa so tisti, ki so jo obiskovali, dosegali odlične rezultate. ⁴⁵

Za šolsko leto 1887/88, zadnje leto po spolu združene osnovne šole, imamo na voljo poročilo o obisku in uspehu učencev ljudske šole v Trnovem. ⁴⁶ Večina otrok (slaba polovica) je bila iz neposredne okolice, torej iz Trnovskega in Bistrice, ostalih pol je bilo iz okoliških vasi. Šolo so skoraj v enakem deležu obiskovali tako dečki kot deklice, tudi kar se tiče uspeha, niso deklice nič

³⁸ Studen, Stanovati, 147.

³⁹ Mikuletič Žnidaršič, Moji spomini, 10.

⁴⁰ Kronika župnije Trnovo 1866.

⁴¹ Kolar, Najboljši cvetovi, 85.

⁴² Grlj, 180 let, 4.

⁴³ Škrlič Počkaj, Prebivalstvo, 100.

⁴⁴ Ob stoletnici... 1914, 4.

⁴⁵ Božič, Začetek in razvoj, 22–23.

⁴⁶ Glej Letno poročilo štirirazredne ljudske šole v Trnovem konec šolskega leta 1887/88.

zaostajale za dečki, s čimer so ovrgele namigovanja, da so nesposobne izobraževanja.

Zasebna samostanska dekliška šola ubogih šolskih sester de Notre Dame

Če so bile v 19. stoletju za izobrazbo (meščanskih) deklet še vedno najpomembnejše šole v ženskih samostanih,⁴⁷ se ta možnost šolanja podeželskim deklicam odpre šele v drugi polovici 19. stoletja, za kar poskrbijo različne kongregacije šolskih sester. Poleg že delujočih uršulink v Ljubljani in Škofji Loki ter šolskih sester na Štajerskem in v Prekmurju so se notredamke usmerile na Dolenjsko in Primorsko, kjer do takrat še ni delovala nobena šolska redovna skupnost.⁴⁸ Skupnost naj bi se razvila iz prvotne kongregacije Notre Dame, ustanovljene že leta 1597 z namenom vzgajati revne, bolne in osirotele deklice,⁴⁹ dokončno pa jih ustanovi mati Terezija Jezusova Gerhardinger leta 1833, ko se na Bavarskem še z dvema redovnicama posveti vzgoji deklet v osnovnih šolah, sirotišnicah in večernih šolah.⁵⁰

Iz potrebe po izobraževanju deklic nastane tudi zasebna⁵¹ samostanska šola de Notre Dame, katere oblika in organizacija je bila takrat priljubljena med ljudmi. Sodelovanje in podpora skupnosti se pokaže tako v materialnem smislu kot v smislu splošne podpore in pomoči pri ustalitvi v okolju, izpeljavi dogodkov ter izpeljavi birokratskih postopkov.⁵²

Zasebne šole so nosile pečat kvalitetnejšega pouka, redovi z vzgojno-izobraževalno funkcijo pa so bili priljubljeni tudi pri posvetni oblasti, saj jim tako ni bilo potrebno plačevati učiteljic.⁵³ Še vedno dajejo samostanske šole občutek, da so bile v njih le deklice iz višjih družbenih stanov. To prepričanje ovrže že študija o uršulinskih šolah,⁵⁴ nič drugače pa ni bilo niti pri notredamkah. Šola je sicer v podeželskem okolju izstopala predvsem zato, ker je bil delež privatnih splošnih ljudskih šol na Kranjskem nizek in so te po stopnji razvitosti in kvaliteti pouka prednjačile pred javnimi.⁵⁵

Samostanska šola v Trnovem je uresničevala svoje poslanstvo o izobraževanju preprostih deklet, v njene klopi je stopila tudi Marija Zidar, rojena januarja leta 1896 v vasi Topolc. Njena starša sta izhajala iz preprostih in relativno majhnih kmečkih družin, obe sta bili lastnici četrtinske posesti. Poročila sta se relativno pozno: oče Janez je bil star 46 let, mati Marjeta pa 31. Marija se je poročila pri 22 letih, z devet let starejšim sovaščanom Mihaelom Jenkom. Ker je bil sam takrat že brez staršev in je skupaj z invalidnim bratom posedoval večjo kmetijo, sta živela pri njemu in skupno gospodarila.⁵⁶

Na drugi strani je šolo obiskovala tudi Bistričanka Alenka Žnideršič iz ene najpremožnejših bistriških rodbin. Njena mati je bila Ema Ličan iz ugledne bistriške družine Ličanovih; njen oče je bil takrat bistriški župan. Oče je bil zadnji Anton Žnideršič, znani čebelar in posestnik tu. Imeli so veliko hišo s trinajstimi sobami in vrtom ter žago in mlin in velik del gozda. Ukvarjali so se s trgovino, proizvodnjo in prodajo lesa in lesenih deščic za zabožke južnega sadja, posedovali so tudi prvo tovarno testenin na Kranjskem, Pekatete. Kot najmlajša od šestih sester je bila rojena leta 1908, v ljubljanski bolnišnici, kjer je bila njena mati ravno na pregledu. Kot dojenček je imela svojo dojiljo, kot mladenki pa so ji obleke šivali v uglednem salonu v Opatiji. Po šolanju je na enem izmed izletov po Evropi spoznala svojega moža iz pomembne splitske družine, Radeta Mikačiča.⁵⁷

Ustanovitev in rast šolskega zavoda

Prvotno samostansko zgradbo, namenjeno za potrebe bistriškega c. kr. okrajnega sodišča, je domačin Janez Valenčič odkupil z namenom ureditve stanovanjskih prostorov. A to mu ni bilo dovolj, hotel je nekaj več. Po nasvetu prijatelja je poprijel za idejo o povabilu ženskega pobožnega reda, ki bi vzgajal in učil dekleta – »žensko mladino«. Do realizacije ideje je prišlo leta 1886, z dogovorom med njim, škofom Jakobom Missio, takratnim dekanom Ivanom Veselom ter generalno prednico ubogih šolskih sester, Marijo Margareto Wiedemann. Birokratski postopki so ustanovitev šole zavlekli, saj je šlo za ustanovitev privatne šole in samostana: najprej so morali z darilno listino zemljiško posest prepisati Cerkvi z namenom ustanovitve šole za deklice. Potrebna državna dovoljenja je priskrbel škof Missia, začetni kapital za naselbino pa je vložila vrhovna prednica. Primerno izobrazbo so sestre dokazale s spričevali, na podlagi katerih jim je deželni šolski svet v Ljubljani izdal dovoljenje za poučevanje. Postopek ustanovitve samostana je bil nekoliko dolgotrajnejši, saj so morale sestre zagotoviti, da bodo šolo in samostan oskrbovale

⁴⁷ Kogoj, *Uršulinke*, 153.

⁴⁸ *Kongregacija*, 1–6.

⁴⁹ Hojan, *Žensko šolstvo*, 55.

⁵⁰ *Šolske sestre*, 2016.

⁵¹ Po osnovnošolskem zakonu iz leta 1869 je bila javna šola tista, ki je bila v celoti ali le delno ustanovljena ali vzdrževana na stroške države, dežele ali občine. Vse drugače ustanovljene šole pa so se štele za privatne zavode. Tudi tu so lahko izdajali javno veljavna spričevala, če je šola sledila organizaciji in učnemu načrtu javnih osnovnih šol. Glede na to določilo so se šole delile na tiste s pravico javnosti in na tiste brez nje (Sagadin, *Kvantitativna analiza*, 87).
⁵² *Šolska kronika 1888–1918*.

⁵³ Schmidt, *Zgodovina šolstva* 1, 256.

⁵⁴ Glej delo Suzi Avsec, 2006.

⁵⁵ Sagadin, *Kvantitativna analiza*, 95.

⁵⁶ Škrlić Počkaj, *pisno izporočilo*.

⁵⁷ Mikačič, *Košomatovi*, 6–47.

Samostan leta 1915 (razglednica, hrani Knjižnica Makse Samsa, Ilirska Bistrica).

same. Občina Bistrica je za izdajo dovoljenja hotela le potrdilo, da naj ne bi trnovske sestre hodile prosjačit po hišah. Po pridobitvi dovoljenj je 21. novembra 1888 sledilo slavnostno odprtje nove samostanske dekliške šole.

Skupaj z rastjo števila učenk in novimi razredi je rasla tudi šolska zgradba. Za ureditev šolskih prostorov in opremo sta skrbela zakonca Valenčič, dekan Vesel in sestre same, a so se držali navodil predstojništva. Najprej so spodnja dva prostora v hiši prezidali v kapelo, kuhinji v prvem in drugem nadstropju pa so spremenili v šolsko sobo ter klavzuro. Senik poleg hiše je postal shramba, hlev pa je ostal nespremenjen do leta 1892, ko so ga nadgradili in v njem uredili dve šolski sobi, obednico in pralnico. Še pred tem so strehi dodali stolpič z zvonom ter ogradili šolski vrt. Prostorska stiska je leta 1894 narekovala postavitev temeljnega kamna novi štirisobni zgradbi. To so s hodnikom kasneje povezali s staro zgradbo, s prezidavo svinjaka pa hišo s pralnico. Na mestu stare hiše so v letih 1899–1901 sezidali nov zavod s šolo, gospodinjstvom, kapelo in več sobami. Podoba zavoda je bila dokončno izoblikovana do leta 1913, z dograditvijo kopalnic na vrtu, treh sob, dveh razredov in vmesnim dvonadstropnim poslopjem med šolsko hišo in zavodom, kjer je bila telovadnica, tri bolniške sobe, spalnica za gojenke in razred.⁵⁸

⁵⁸ Šolska kronika 1888–1918.

Rast objekta je bila pogojena z razvojem samostanskega zavoda. Od enorazrednice na začetku je že čez tri leta prerasla v trirazredno šolo. Ta se je, čeprav katalogi niso fizično ločeni,⁵⁹ delila na notranjo in zunanjo. Zunanjo so navadno brezplačno obiskovale deklice iz mesta in okolice, ki so bivale doma, notranjo pa t. i. gojenke, ki so ob plačljivem bivanju in šolanju v zavodu imele tu vso oskrbo.⁶⁰ Čeprav naj bi prve gojenke sprejeli šele četrto leto delovanja šole,⁶¹ nam podatki iz katalogov in druge literature pokažejo, da sta prvi dve bivali v zavodu že takoj v drugem šolskem letu, leta 1889/90.⁶² Pravica javnosti⁶³ – potrditev šole s strani ministrstva za uk in bogočastje ter dovoljenje za izdajanje državno veljavnih spričeval – se prvič omeni šolskega leta 1891/92, šola pa jo pridobi šele 27. januarja 1893. V tem šolskem letu šola postane štirirazrednica, tretji razred se razdeli na dva oddelka.

⁵⁹ Delitev na notranjo in zunanjo šolo smo ugotovili iz zapisov v šolski kroniki ter s pregledom katalogov, kjer je kot kraj bivanja učenke naveden naslov zavoda (Trnovo 39).

⁶⁰ Hojan, Uršulinske šole, 165.

⁶¹ Šolska kronika 1888–1918, 13.

⁶² SI_PAK/0155, I, K 1888–1898; Pavlič, Ustanovno pismo, 27; Hojan, Žensko šolstvo, 57.

⁶³ Da šola pridobi pravico javnosti mora imeti zagotovljene podobne učne načrte kot državne šole, potrditev imenovanja ravnatelja in učiteljev s strani deželnega šolskega sveta ter to, da zaključno javno izpraševanje poteka pod nadzorom člana deželnega šolskega sveta (Zbirka zakonov... 1895, 51).

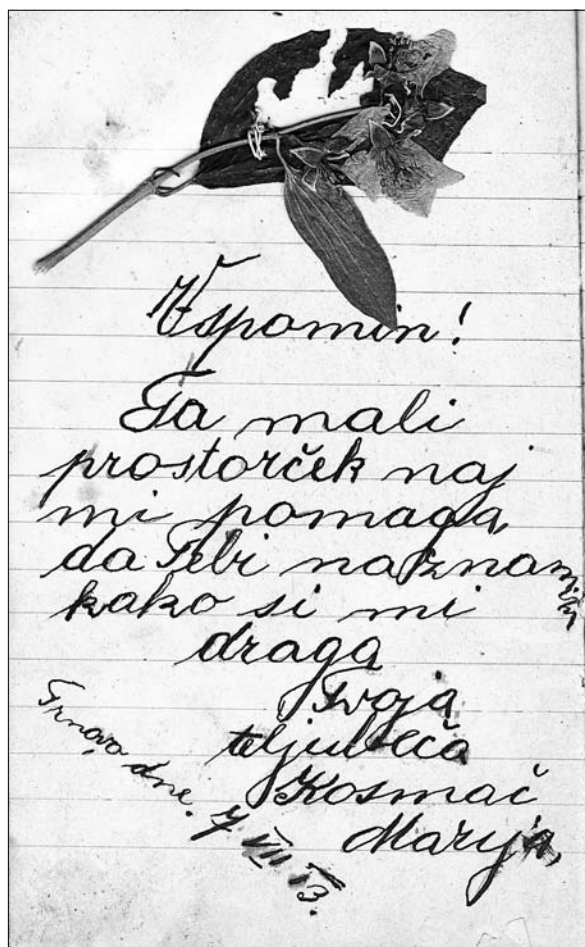
Kljub slovenskemu učnemu jeziku so na željo nekaterih staršev, ki so hoteli, da bi se njihove hčere naučile nemščine, leta 1904 odprli zasebni nemški razred. Čeprav v katalogih ni nikjer omenjen, ga v kroniki imenujejo zasebni peti nemški razred,⁶⁴ opisan je tudi kot vzporednica slovenskemu šestemu razredu.⁶⁵

V zavodu sta delovali tudi ponavljalna in nadaljevalna šola, katerih podatki v katalogih se ne ujemajo s podatki v šolski kroniki. Po natančnih analizah smo prišli do ugotovitve, da je v kroniki prišlo do napake oz. zamenjave pri poimenovanju in tako do napačne letnice začetka delovanja šol in števila učenk, ki se z objavljeno literaturo prenaša naprej.⁶⁶

Čeprav ni ohranjenih vseh katalogov⁶⁷ ponavljalne šole, je ta zagotovo začela delovati pred nadaljevalno šolo. Če se opremo zgolj na podatke v šolski kroniki, je bilo to v šolskem letu 1897/98. Ponavljalna šola je imela le dva oddelka, enega ali dva kvartala ter manj učnih predmetov, brez izbirnih, ki jih je imela nadaljevalna šola.

Nadaljevalna šola je torej delovala v šolskih letih 1901/02–1914/15, nato pa so te tri razrede spremenili v 6., 7. in 8. razred, s čimer je pridobila šola naziv osemrazredne zasebne ljudske dekliške šole. Z utrjevanjem šolske snovi ter vajami v pisanju, računanju in nemščini je bila nadaljevalna šola namenjena predvsem mladencem iz obrtniških družin, ki so zaključile 6-letno redno šolanje.⁶⁸

Kljub navedbam, da šoli »nista bili namenjeni ne slabšim in ne boljšim učenkam, /.../, ampak sta poleg poglobljanja znanja nižjih razredov širili program šole ter predstavljali stopnje njenega razvoja«,⁶⁹ temu ni bilo ravno tako. Nadaljevalna šola je, kot nadgraditev osnovni šoli, usposabljala za sprejem na učiteljske, trgovski⁷⁰ ter poštarski tečaj ali na licej,⁷¹ v njej so poučevali po

Izsek iz spominske knjige učenke trnovske samostanske šole (hrani V. Gombač).

učnem načrtu meščanskih šol.⁷² Nasprotno je bila ponavljalna šola, omejena le na tri učne ure tedensko, po zakonu iz leta 1869 na Kranjskem podeželju določena za tiste deklice, ki so že končale skrajšano obvezno šolanje do 12. leta, a so morale obiskovati ponavljalno šolo do 14. leta starosti. V njej so ponovile in nekoliko razširile osnovnošolsko znanje.⁷³

Prehod pod italijansko oblast po koncu prve svetovne vojne ni zaustavil napredka šole; v tem času je bila to skoraj edina delujoča šola.⁷⁴ Leta 1920 so zadnji trije razredi dobili pravico meščanske šole, kjer so se dekleta izobraževala v tipično ženskih opravilih pa tudi pripravljala na nadaljnje šolanje. Po letu 1924, ko naj bi z Gentilijevo šolsko reformo potekal pouk le v italijanščini, so sestre še bolj poudarjale pomen slovenskega jezika, saj so svojo dejavnost za razliko od drugih učiteljev lahko

⁶⁴ Šolska kronika 1888–1918.

⁶⁵ Pavlič, Ustanovno pismo, 7; Ob stoletnici... 1914.

⁶⁶ Glej Čeligoj 1989, Grlj, 1994 ipd.

⁶⁷ Analize v delu so, razen če ni navedeno drugače, temeljile na arhivskem gradivu, šolskih katalogih s signaturo SI_PAK/0155, 1–4, K 1888–1918.

⁶⁸ Schmidt, Zgodovina šolstva 2, 130–132.

⁶⁹ Kongregacija... 2002, 12.

⁷⁰ Enoletni trgovski tečaj sestre leta 1915/16 izvajajo tudi v Trnovem. Pripravljali je deklice za pomoč ali delo v trgovini ali celo na banki (Avsec, Prispevek uršulink, 42), obsegal pa je verouk, slovenščino, nemščino, računstvo, obrtno spise, slovensko in nemško dopisovanje, nauk o trgovstvu in menicah, knjigovodstvo, trgovski zemljepis, lepopisje, stenografijo in strojepisje (Kongregacija... 2002, 16).

⁷¹ Beltram, Na južnem Primorskem, 50–51. Ker so imele učenke nadaljevalne šole možnost učenja tujih jezikov, so lahko po kon-

čanem 1. razredu nadaljevalne šole vstopile v 3. letnik liceja oz. iz 2. razreda v 4. razred liceja (Ob stoletnici... 1914, 8).

⁷² Hojan, Žensko šolstvo, 56.

⁷³ Sagadin, Kvantitativna analiza, 137; Schmidt, Osnovna šola, 15–16.

⁷⁴ Šolska kronika 1888–1918, 70.

nemoteno opravljale naprej. Delovale so do decembra 1946, ko so izgubile status javne in šolske ustanove.⁷⁵

Dobrodelnost – podlaga začetku in razvoju samostanske skupnosti

Tako velik kompleks je za svoje vzdrževanje, obnavljanje, dograditve in nenazadnje za samo delovanje potreboval tudi veliko sredstev. Za poravnavo stroškov pouka so sestre denar dobile delno iz šolnine,⁷⁶ ki so jo plačevale nekatere učenke (gojenke), še bolj pomemben vir pa je bila dobrodelnost. Zaradi nje se je šolska in samostanska skupnost sploh začela razvijati, saj so njeno ustanovitev podprli lokalni in tuji veljaki. Poleg finančne podpore⁷⁷ so darovali še opremo za šolo in samostan, učne knjige in pripomočke pa tudi oblačila, obutev in pokrivala za revne deklice. Pozimi in spomladi so z darovanimi sredstvi omogočili šolsko kosilo (juho) petdesetim deklicam.

Vzajemno so tudi sestre same navajale svoje učenke k dobrodelnosti, tekom šolanja so mnogokrat pomagale drugim ljudem v stiski. Po svoji močeh so zbirale prostovoljne prispevke in izdelovale razne uporabne predmete, izkupičke od uprizorjenih predstav in razstavljenih predmetov namenjale pomoči potrebnim, nabirale so razne rastline in plodove v prehrabne namene in za izdelavo oblačil. Posebej so svojo dobrodelno dejavnost izpostavljale v vojnih časih.⁷⁸

Vzgoja za dobrodelnost in pomoč ubogim se je prepletala s krščansko vzgojo, učenkam so privzgajali socialni čut za sočloveka, do revnih in pomoči potrebnih.⁷⁹ Del krščanske dobrodelnosti je bilo tudi prepričanje, da se dobro z dobrim vrača. Iz strahu ter v obrambo pred nalezljivimi boleznimi so tako leta 1909 sestre v brezplačno oskrbo sprejele v šolo siroto, ki je izgubila oba starša.⁸⁰ Nauk o ljubezni do bližnjega je bil temelj krščanske vzgoje, motiv dobrodelnosti pa so povezali tudi

z upanjem, da darovanje pomoči pripomore k odrešitvi duše, oziroma da se vrne kot plačilo v smislu odrešenja.⁸¹

Vzgojo za dobrodelnost lahko povežemo še s šolskim zakonom, ki je zahteval versko-nravno vzgojo otrok: ljubezen do Boga, do samega sebe, do bližnjega in do svoje dežele, varčnost ter ljubezen, pokorščino in vzgajanje patriotskih čustev – »vdanosti« cesarju in njegovi rodbini.⁸²

V šolskih klopih

Učiteljice so bile sestre same, le za posamezne predmete so včasih najele zunanjo učno pomoč. Vsak razred je imel svojo učiteljico, ki je poučevala vse predmete, le verouk je vodil dekan, tudi petje, risanje, ročna dela, telovadba in glasba so včasih imeli svojo učiteljico, le telovadbo je poučeval učitelj. Učiteljice so bile lahko zunanje ali pa iz reda ubogih šolskih sester. Po pridobitvi pravice javnosti so sestre morale voditi uradne spise ter se redno udeleževati sestankov in učiteljskih konferenc ter hospitacij.⁸³ Zavod je bil pod državnim nadzorom, vsako leto so okrajni in deželni šolski nadzorniki z vizitacijami preverjali vsebino in metodo pouka, vedenje učencev in učiteljev, odnos staršev do šole, dejavnost učiteljev in skrb za šolski obisk.⁸⁴ Močna instanca so bili tudi predstavniki svetne oblasti, ki so velikokrat obiskali ustanovo in se pohvalno izražali o njenem delovanju. To ni nič nenavadnega, saj so bile sestre visoko izobražene. Veliko jih je namreč prišlo poučevati iz samostanov na Dunaju, v Münchnu ali Gorici, kjer so se izobraževale, redno pa so se tudi dodatno usposabljevale na tečajih med velikimi počitnicami. Temu je sledilo nenehno menjavanje v vrstah učiteljic ter doprinos novih znanj v šolsko skupnost.⁸⁵

Visoko kvalificiranost učnega osebja izraža tudi velik nabor učnih predmetov, ki so jih sestre poučevale. Poleg osnovnih predmetov: verouka, materinščine, računstva, risanja in geometrije, pisanja, prirodoписа, zemljepisa in zgodovine, petja, telovadbe in ročnih del je bila tu tudi francoščina, italijanščina, igranje klavirja in violine, stenografija, strojepisje, gospodinjstvo.⁸⁶ Vsak predmet je imel tudi predpisana osnovna učila in učne pripomočke, ki so pomagali učenkam pri doumevanju učne snovi.

Novi učni predmeti so se prilagajali novemu času in novim znanstvenim spoznanjem, ki jih je prinesla doba

⁷⁵ Čeligoj, *Sto let*, 42; Beltram, *Na južnem Primorskem*, 50–55.

⁷⁶ Podatkov o plačevanju šolnine v dotični šoli nimamo. Čeprav je bila šolnina na Kranjskem uradno odpravljena 1. oktobra 1874 (Majerič Kekec, *Kako so nekoč*, 10–11), je bila pri privatnih šolah še vedno prisotna leta 1890 (Lah, *Avstrijsko šolstvo* 2, 170). Namenjena je bila pokritju šolskih stroškov, gojenke pa so plačevale tudi vso oskrbo, ki so jo bile deležne v zavodu. Verjetno so tudi tu, podobno kot na uršulinskih šolah, tudi izbirne predmete dodatno plačevali (Avsec, *Prispevek uršulink*, 80).

⁷⁷ Poleg manjših prispevkov so se na šolsko skupnost ljudje spomnili tudi v oporokah. Ivan Tomšič je tako leta 1894 zapustil krajevno šolskemu svetu 3000 kron, iz obresti katerih se je vsako leto z obuvanjem obdarovalo revne šolarje deške in dekliške šole (Ob stoletnici... 1914, 6).

⁷⁸ Šolska kronika 1888–1918.

⁷⁹ Avsec, *Prispevek uršulink*, 72.

⁸⁰ Šolska kronika 1888–1918, 43.

⁸¹ Geremek, *Usmiljenje*, 179, 279–281.

⁸² Ob stoletnici... 1914, 6.

⁸³ Šolska kronika 1888–1918.

⁸⁴ Vovko, *Oris šolske dejavnosti*, 357.

⁸⁵ Šolska kronika 1888–1918; Hojan, *Žensko šolstvo*, 136.

⁸⁶ Šolska kronika 1888–1918.

modernizacije. Skladno z določili ministrstva za uk in bogočastje, ki je avgusta 1870 izdalo navodila za sestavo okvirnih učnih načrtov, so okrajne šolske oblasti sestavile učne načrte, ki so jih – predvsem zaradi različnih deželnih učnih jezikov – prilagodile svojim potrebam.⁸⁷

Analiza šolskih katalogov,⁸⁸ ki smo jih razdelili na tri petletna obdobja,⁸⁹ nam je pokazala katere učne predmete je zajemal pouk na samostanski šoli, ne pa tudi vsebine, ki so je bile deklice deležne pri pouku. Šolska kronika podatke o učni snovi omeni le bežno, zato smo se velikokrat oprli na podatke v že obstoječi literaturi.

V osnovi so bile vsem obdobjem skupne naslednje učne vsebine, ki pa so se poučevale različno glede na razred in razmere: verouk, slovenski jezik, nemški jezik, računstvo, naravoslovje, zemljepis in zgodovina, pisanje, risanje, petje, telovadba in ženska ročna dela. Ocenjevalo se je tudi vedenje, pridnost in obliko pisnih izdelkov.⁹⁰

Razlike med notranjo in zunanjo šolo so v literaturi opredeljene tako, da naj bi se učenke notranje šole učile vsega, kar so morale hčerke iz višje meščanske šole znati: branja, pisanja, malo računanja, francoščine, ročnih del »fine vrste« in umetnosti. Za učenke zunanje šole pa je bilo dovolj znanje branja, pisanja, računanja in

navadnih ročnih del – pletenja, krpanja in šivanja.⁹¹ V prvih treh letih je bilo pomembno predvsem to, da so učenci usvojili pravilno govorjenje, branje, pravopis ter ustno računanje.⁹² Čeprav so bili učni predmeti enaki tako za dečke kot za deklice, so v obravnavi učne snovi, razen pri pisanju in branju, delali razlike. Podrobnosti naj deklice ne bi zanimale, oziroma naj bi jih tudi težje razumele, zato so pri obravnavi slovnice, računstva, zemljepisa, zgodovine, prirodopisa, risanja in oblikoslovja predelale le osnovne stvari. Več poudarka so dajali npr. gospodinjstvu in ročnim delom, ki so bila pomembna za bodoči »poklic« učenke – »poklic« gospodinje.⁹³ Med učnimi predmeti bomo izpostavili tiste, o katerih je v virih največ govora, torej o tistih, ki so zbuiali pozornost in bili zabeleženi.

Ročna dela so sestre-učiteljice vestno izvajale, razen v letih, ko zaradi vojne oziroma kake druge nevšečnosti ni bilo dovolj materiala za praktični pouk. Ob koncu šolskega leta so te izdelke pokazale javnosti na razstavi,⁹⁴ verjetno pa je bil določen del izdelkov tudi naprodaj z namenom kritja nekaj stroškov pouka, kar je predlagal že lavantinski škofijski ordinarij.⁹⁵ Lahko rečemo, da so deklice usvojile kar nekaj znanja, saj med razstavljenimi predmeti najdemo nogavice, srajce, prte, brisače, fina ročna dela in izvezene podobe, med prvo svetovno vojno pa so za potrebe vojske izdelovale tudi kape, šale, rokavice, robce in drugo. V internatu je bila namreč v šolskem letu 1915/16 nameščena vojaška bolnišnica, ki je bila dodatno spodbudilo temu, da so se tovrstne dejavnosti izdelovanja usmerile v takšno dobrodelnost.⁹⁶

Novost učnih načrtov po letu 1869 je bila telesna vzgoja, saj jo dotlej v avstrijskih deželah kot učni predmet niso poznali. Najprej je bila obvezna za oba spola, od leta 1883 dalje pa le za tiste deklice, katere so ob začetku šolskega leta nanjo priglasili starši. Čeprav so z njo otroke navajali na disciplino in pokorščino, so mnogi do telovadbe imeli pomisleke, ker naj bi bila škodljiva za zdravje otrok, predvsem deklic. Izvajali so večinoma redovne in proste vaje, s kratkimi igrkami ob koncu ure pa so nekoliko popestrili dolgočasno telovadbo. Zaradi določila, ki je revne občine oprostilo gradnje telovadnic in igrišč, je marsikdo ure telovadbe porabil za izvajanje drugih predmetov in je telovadba ostala zgolj formalnost v učnih načrtih.⁹⁷ Čeprav šolska kronika in po njej napisana literatura navaja kot začetno leto telovadbe na

⁸⁷ Čopič, *Zemljepis*, 522–523.

⁸⁸ SI_PAK/0155, 1–4, K 1888–1918 – Videz, *nazivi in izpolnjevanje rubrike v šolskih katalogih so se nenehno spreminjali. Od začetka delovanja šole pa do šolskega leta 1892/93 se tako srečujemo z »zapisnikom« ljudske šole, ki zajema skromne podatke o imenu, priimku, kraju in datumu rojstva ter naslovu bivanja učenke ter o imenu in stanu staršev in datumu prvega vstopa v šolo. Po prvi prenovi v šol. letu 1893/94 so katalogu dodane rubrike o veri in materinskem jeziku učenke ter o bivališču staršev. Datum prvega vstopa v šolo je podrobneje opredeljen za datumom prvega vstopa v šolo nasploh ter z datumom vstopa v dotično šolo. Rubrika, ki zahteva vpis datuma oziroma stanja o cepljenju proti kozam nam priča o povečani skrbi za javno zdravje. Večje spremembe v videzu katalogov se pojavijo v šolskem letu 1908/09, ko so v eni rubriki združeni vsi podatki o učenki (ime, priimek, datum in kraj ter dežela rojstva, veroizpoved, materni jezik ter stanje o cepljenju proti kozam. Sledi natančna členitev podatkov o starših in šoli, ki pa jih vpisovalci ne beležijo dosledno: cesta/ulica in hišna številka ter ime in stan morebitnega odgovornega rejnika/stanodajalca/sluzbodajalca (!), kjer učenka živi; ime, stan in bivališče očeta/matere/varuha/sovaruha/varstvenega oblastva; čas vstopa v javno šolo nasploh/posebej v to šolo. Na koncu je dodana še rubrika Neobvezni učni predmeti, v katere so prostoročno vpisovali morebitne izbirne predmete. Čeprav so številčno ocenjevanje (namesto opisnega) v šolskih katalogih uvedli že v šolskem letu 1893/94, se to ni uporabljalo do tretjega preučevanega obdobja, torej največ do leta 1913.*

⁸⁹ Zaradi prevelikega časovnega obsega – gre za obdobje delovanja šole od njene ustanovitve leta 1888 do propada Avstro-Ogrske leta 1918 – smo v analizo zaradi preobsežnih podatkov in njihovega obvladovanja zajeli tri petletne vzorce, postavljene na začetek (1888–1893), sredino (1901–1906) ter konec (1913–1918) obravnavanega obdobja.

⁹⁰ SI_PAK/0155, 1–4, K 1888–1918.

⁹¹ Göttlicher, *Vzgoja*, 197.

⁹² *Zbirka zakonov...* 1895, 57.

⁹³ Kolar, *Najboljši cvetovi*, 92.

⁹⁴ *Šolska kronika 1888–1918*.

⁹⁵ Hojan, *Žensko šolstvo*, 54.

⁹⁶ *Šolska kronika 1888–1918*, 15, 55.

⁹⁷ Stepišnik, *Ob stoletnici*, 597–605; Stepišnik, *Šolska telesna vzgoja*, 11–14.

samostanski šoli šele šolsko leto 1911/12, ko je bila obvezna za vse gojenke od 5. razreda dalje in za vse učenke nadaljevalnega tečaja, naj povemo, da se je telovadba, kot učni predmet v katalogih pojavila že mnogo prej. V šolskem letu 1901/02 sta jo že imeli dve deklici, v šolskih letih 1904/05 in 1905/06 pa vse, tako gojenke kot učenke zunanje šole.⁹⁸ Glede na to, da so sestre že leta 1905 ogradle vrt pri samostanu in tako napravile igrišče, je šlo verjetno za občasno, vremenskim razmeram pogojeno telovadbo na prostem. Telovadnico so začeli graditi šele junija 1912, od takrat dalje je telovadba tudi pogostejše zabeležena v šolskih katalogih in šolski kroniki.⁹⁹

Veliko deklic je že od druge stopnje dalje imelo na urniku nemščino. Pri uršulinskih šolah je bila ta glavni mejnik med notranjo in zunanjo šolo, ker je bila učni jezik na notranji šoli in je tako za deklice, ki jezika niso znale, pomenila oviro za dostop do notranjih šol.¹⁰⁰ Notredamke take ločitve niso poznale, deklice so se nemščine učile kot dodatni, tuji jezik. V drugem razredu le redke, od tretjega razreda dalje pa je nemščino imela že kar večina deklic. Od šolskega leta 1881/82 dalje je bila ta namreč izbirni predmet v vseh večrazrednih šolah, če se je nanjo priglasilo več kot 10 otrok.¹⁰¹

Splošno gledano, so učne predmete postopno dodajali po razredih¹⁰² – višji kot je bil razred, več predmetov in izbirnih vsebin je imel. Natančen pregled pa nam pokaže, da so obstajale razlike tako med istim razredom v različnih šolskih letih kot tudi razlike med učenkami v istem razredu. Posebej opazno je to pri gojenkah – individualnost izbirnih učnih predmetov kaže na prilagojen učni program in uskladitev različne

snovi oziroma na poučevanje gojenk tudi izven predpisanih ur obveznega pouka. Razlike se pojavijo tudi pri ocenjevanju slovenščine in nemščine – v kolikor je šlo za tuje¹⁰³ govorečo učenko, je npr. pridobila oceno le iz nemškega jezika, a ne vse enotno – med ocenjenim branjem, pisanjem ter slovnico in pravopisom so učenke pridobivale posamične ocene. Splošno gledano je bil v letu začetka prve svetovne vojne na tem območju, 1915, pouk še najbolj enoten – poleg tega, da so odpadli skoraj vsi »manj pomembni«¹⁰⁴ oziroma »stranski«¹⁰⁵ predmeti, pri katerih je prej prihajalo do največjih odstopanj (nekateri sedaj niti niso mogli izvajati zaradi pomanjkanja materiala), je bila tudi učna snov obveznih predmetov bolj usklajena.

V ponavljalni šoli je pouk potekal le dva ocenjevalna kvartala, navadno v zimskem času. Ob tem, da so nekatere učenke že po enem kvartalu prvega oddelka zaključile šolanje in pridobile odpustnico, druge pa šele po dveh kvartalih dobile oceno sposobnosti/nеспособnosti prestopa, se pojavi vprašanje prehoda, predvsem pri tistih na drugem oddelku. Odpustno spričevalo so namreč deklice dobile šele takrat, ko so zadostile šolski dolžnosti, torej so po osmih letih šolanja iz ljudske šole lahko izstopile le tiste, ki so popolnoma znale verouk, brati, pisati in računati ali pa izjemoma tiste, ki so jim to dovolile okrajne šolske oblasti – tiste, ki so osvojile predpisano znanje in bi v prvi polovici naslednjega šolskega leta dopolnile 14 let in tako izpolnile šolsko dolžnost. Če torej kljub dopolnjenim 14. letom starosti niso dosegale minimalnih šolskih standardov, so nadaljevale šolanje tudi čez predpisano šolsko dobo. Poleg odpustnice (izpustnice) so ločili še odhodnico, ki so jo prejele tiste učenke, pri katerih zaradi umske ali telesne napake ni bilo več upati, da bi dosegle namen šole po obvezni učni dobi.¹⁰⁶ V našem primeru so deklice večinoma prejemale odpustnico že v starosti 12 in 13 let, kar pomeni, da so nekatere že pred napovedano starostno dobo zadostile šolskim standardom.

Učni predmeti so sorodni predmetom uršulinskih šol in ustrezajo načrtu nekdanjih glavnih šol,¹⁰⁷ kasneje tudi meščanskih; podobni so tudi predmetom dekliških licejev.¹⁰⁸ Trnovska dekliška samostanska šola je torej imela večji pomen, saj je izobraževala na višji stopnji kot

⁹⁸ SI_PAK/0155, 2, K 1901-1906; Šolska kronika 1888-1918, 47.

⁹⁹ Prav tam, 30, 48.

¹⁰⁰ Avsec, Prispevek uršulink, 78-79.

¹⁰¹ Zbirka zakonov... 1895, 109.

¹⁰² SI_PAK/0155, 1-4, K 1888-1918 – Razen nekaterih premen je bila slika poučevanja v grobem taka: v prvem razredu je ocenjena npravnost (vedenje), pridnost (od 1901 dalje), verouk, slovenski jezik (branje), računstvo (»številjenje«) in geometrijsko oblikoslovje, pisanje, petje in ženska ročna dela; v drugem razredu slovenskemu jeziku dodajo slovnico in pravopis, poleg obveznega risanja imajo nekatere tudi nemški jezik (branje in pravopis). V tretjem razredu slovenščino izpopolnijo s spisjem, dodajo prirodoznanstvo ter zemljepis in zgodovino; s slovnico nadgradijo tudi nemški jezik. Od četrtega do petega razreda ter v nadaljevalni šoli so učenke ocenjene iz vseh (ponekod razen telovadbe) v katalogih navedenih predmetov: pridnost, npravnost, verouk, slovenski jezik, nemški jezik, računstvo in oblikoslovje, prirodoznanstvo (naravoslovje), zemljepis in zgodovina, pisanje, risanje, petje, telovadba in ženska ročna dela. Od tretjega vzorca dalje tudi zunanjo obliko pisnih izdelkov ter izbirne predmete – italijanščina, francoščina, klavir, violina, godba, strojepisje gospodinjstvo. Ponavljalna šola je ocenjevala vedenje, pridnost, verouk, branje, pisanje, slovenski jezik, računstvo in geometrijsko oblikoslovje, prirodoznanstvo, zemljepis in zgodovino, petje, ženska ročna dela in zunanjo obliko pisnih izdelkov.

¹⁰³ Med tuje govoreče lahko štejemo učenke s hrvaškim, italijanskim, češkim, nemškim in tudi z madžarskim (ogrskim) maternim jezikom.

¹⁰⁴ Med te lahko štejemo obvezne predmete petje, risanje, ženska ročna dela in telovadbo ter izbirne, dodatne ure violine, klavirja, dramske igre, italijanščine, francoščine, nemščine in hrvaščine, stenografije, strojepisja in gospodinjstva (PAK, SI_PAK/0155, 1-4).

¹⁰⁵ Šolska kronika 1888-1918, 59.

¹⁰⁶ Postave in ukazi... 1876, 18; Zbirka zakonov... 1895, 121.

¹⁰⁷ Avsec, Prispevek uršulink, 20, 78.

¹⁰⁸ Glej Hojan, Žensko šolstvo, 60.

le navadna ljudska šola, kar je bil verjetno eden izmed vodilnih faktorjev privlačnosti.

Izobraževanje pa ni potekalo le v šolskih klopeh, ampak tudi preko ekskurzij in izletov, največkrat so gojenke in učenke nadaljevalne šole obiskale Postojnsko jamo, ogledale pa so si tudi Opatijo in Trsat.¹⁰⁹

Ko je Marija Zidar še dolgo potem, ko je že zapustila šolo, svojim bližnjim pripovedovala o šolskih dneh, je iz nje vel ponos. Posebno rada je govorila o tem, kaj so jo sestre praktičnega naučile za življenje: o ročnih delih, kuhanju in kuhinjskih pripomočkih, s katerimi je bila šolska kuhinja dobro založena. Ni pa pozabila niti nemških besed, ki se jih je naučila v šoli; učila jih je tudi svoje (pra)vnuke. Mariji, doma iz podeželske družine, je torej šola pomenila predvsem doprinos novega, praktičnega znanja, ki ga je v življenju uporabljala pri gospodinjstvih in kmečkih opravilih. Osnovno šolanje je bilo premalo, da bi se povzpela po družbeni lestvici; 22-letna se je poročila s fantom iz iste družbene skupine, s katerim sta skupaj skrbela za gospodarstvo.¹¹⁰

Podobno se je godilo tudi z ostalimi vaškimi dekleti; Francka iz Dolnjega Zemona se je v šoli naučila lepo pisati in dobro šivati, zaradi česar je bila vedno modno oblečena, a se je ravno tako ustalila s sovaščanom.¹¹¹

Nasprotno je Alenka Žnideršič prihajala iz ene najuglednejših bistriških družin. Da je bilo njeno življenje drugačno, nam pove že podatek, da jo je do šole ob slabem vremenu pripeljal kočijaž s kočijo. Po končani osem razredni osnovni šoli so jo starši poslali na šolanje na licej v Gorico, kjer se je učila francoskega, italijanskega in nemškega jezika. Tam je obiskovala tudi trgovsko šolo. To še ni bilo vse; šolanje je nadaljevala na Tirolskem na luksuznem inštitutu, kjer so poudarjali predvsem poučevanje v kulturi, umetnosti in glasbi. Ob tem se je ukvarjala s športom, se zabavala z vrstniki in potovala, predvsem po Italiji. Kljub visoki izobrazbi pa je imela miselnost takratnega časa o vlogi ženske v družini in družbi velik pomen, saj je Alenka na željo matere eno leto obiskovala tudi gospodinjstvo šolo v Mladiki.¹¹² Preko praktičnega in teoretičnega pouka se je naučila veliko praktičnih prijemov v gospodinjstvu ter dejstev o

živilstvu in prehrani. Poročila se je v bogato in ugledno družino Mikačič iz Splita.¹¹³

»/.../ v šolo tudi rada grem, vsako leto rajši«

Obe učenki sta v šolo vstopili v 6. letu starosti, kot je bilo določeno s strani ministrstva.¹¹⁴ Zanimanje za vpis v trnovsko dekliško šolo je bilo veliko, prosta mesta so bila zaradi velikega števila tako domačih kot tujih učenk kmalu zasedena, zato je bilo potrebno pohiteti s prijavi.¹¹⁵

Pouk je za ljudsko in nadaljevalno šolo začel sredi septembra s slovesno mašo v cerkvi sv. Petra v Trnovem, ki so se je udeležili vsi šolarji okoliških šol,¹¹⁶ končal pa se je konec julija, z zaključno slovesnostjo. Na dekliški šoli je pouk – razen v vojnem času, ko je bil enoizmenski – potekal v dveh izmenah, zato so sestre od šolskega leta 1890/91 dalje poskrbele tudi za kosilo za zunanje učenke iz bolj oddaljenih vasi. Petnajst minut pred osmo uro zjutraj je šolski zvonec vabil učenke v šolo, pouk pa je nato trajal do treh popoldne.¹¹⁷ Skupno je šolsko leto trajalo 46 tednov, pouk je bil vsak dan, razen ob nedeljah, četrtnih in zapovedanih šolskih praznikih. Ni ga bilo niti v božičnem času, dva dni pred pustom, od velike srede do torka po velikonočnem ponedeljku, od sobote pred Binkošti do torka po njih, ter po koncu šolskega leta v času šesttedenskih »velikih počitnic« in ob izrednih dogodkih ter praznovanjih pomembnih obletnic.¹¹⁸ Tudi ekstremne vremenske razmere so okrnile pouk; leta 1903/04 je zaradi vročine odpadlo zaključno spraševanje, naslednje leto pa je iz istega vzroka pouk potekal le dopoldne. Pouk je ovirala tudi burja ter razne bolezni.¹¹⁹

Vzporedno z naraščanjem števila šole obiskujočih otrok ter z večanjem obiska zasebnih dekliških šol¹²⁰ je tudi število učenk samostanske šole iz leta v leto naraščalo.¹²¹ Od 54 učenk, vpisanih prvo leto delovanja šole, se je skupno število obiskujočih leta 1918 povzpelo na 390 učenk. Največ jih je bilo v začetni, ljudski šoli, a mejo tristotih so presegle (morda tudi zaradi prostorske stiske) šele ob združitvi petih razredov ljudske šole s tremi razredi nadaljevalne šole leta 1914/15. Naslednje leto, ko se je tudi na teh tleh začela vojna, je število

¹¹³ Mikačič, *Košomatovi*, 41–46.

¹¹⁴ *Glej Zbirka zakonov...* 1895, 113–115; tudi *Postave in ukazi...* 1876, 46.

¹¹⁵ Bilc, *Iz Trnovega*, 280.

¹¹⁶ Valenčič, *Kronika*, 169.

¹¹⁷ *Šolska kronika 1888–1918*, 12–65.

¹¹⁸ *Glej Zbirka zakonov...* 1895, 63–117; tudi *Postave in ukazi...* 1876, 68.

¹¹⁹ *Šolska kronika 1888–1918*, 29–60.

¹²⁰ Sagadin, *Kvantitativna analiza*, 128–132.

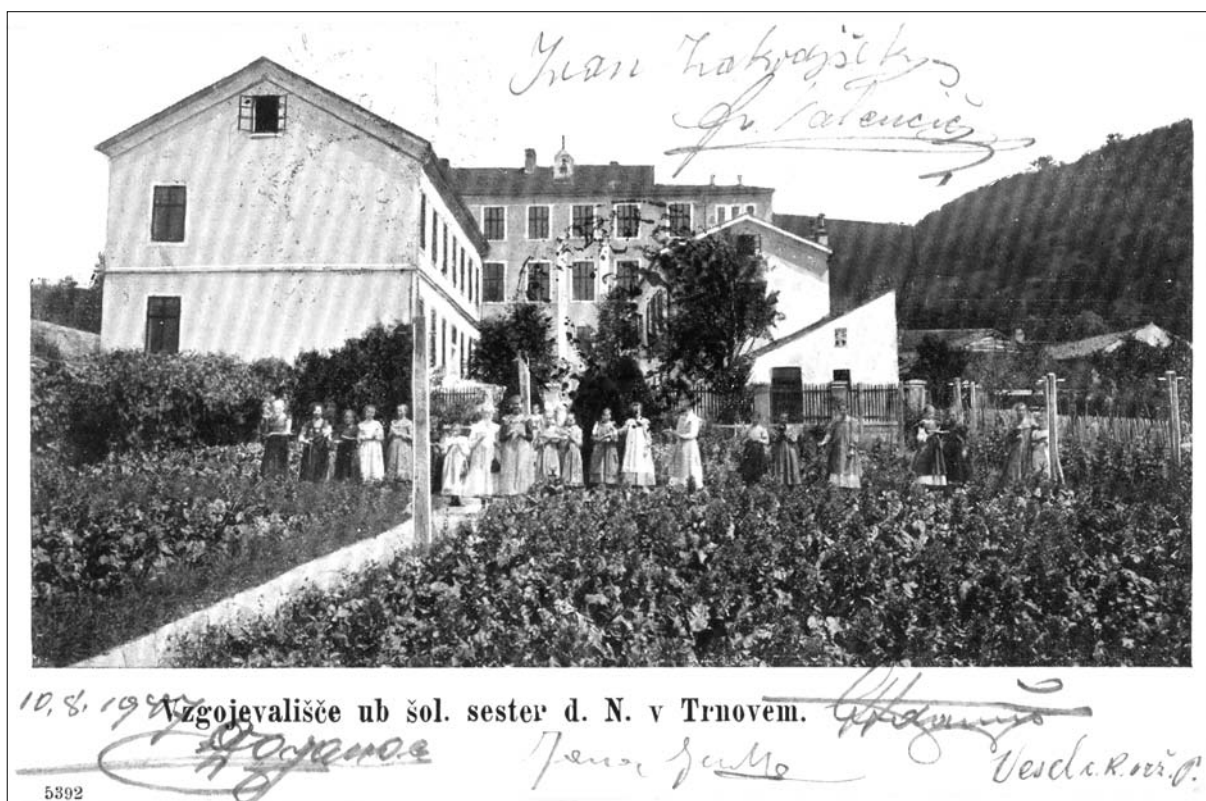
¹²¹ *Ta in kasnejše analize so temeljile na arhivskem gradivu, šolskih katalogih s signaturo SI_PAK/0155, 1–4, K 1888–1918.*

¹⁰⁹ *Šolska kronika 1888–1918*, 39–48.

¹¹⁰ Škrlič Počkaj, *pismo izporočilo*.

¹¹¹ Gombač, *Dolnji Zemon*, 27.

¹¹² *Dekliška šola v Mladiki je bila ustanovljena v Ljubljani leta 1906 na pobudo ženskega društva Mladiki, ki je imelo namen izobraževati dekleta in poskrbeti za njihovo nastanitev, da so se šolanja lahko udeležile tudi deklice iz okolice. V sklopu te je v internatu potekala tudi gospodinjstva šola (Govekar-Okoliš, *Strokovne in gospodinjstvene šole*, 91, 92).*

Učenke samostanske šole na vrtu (razglednica, hrani Knjižnica Makse Samsa, Ilirska Bistrica).

učenk močno upadlo, predvsem število gojenk. Te so bile namreč prej nameščene v internatu, ki je sedaj služil za potrebe vojaške bolnišnice. Tudi razredov za poučevanje je tega leta primanjkovalo; nadomestne prostore so poiskali v deški ljudski šoli in v župnišču. Upad je bil kratkotrajen, že naslednje šolsko leto se je število zopet povzpelo na tristo učenk. Najmanj sprememb je doživljala ponavljalna šola, kjer se število učenk, tudi v letu začetka vojne, ni dosti spreminjalo, vedno je ostalo okrog 40.¹²²

Čeprav je bila že leta 1774 določena starostna meja šoloobveznih otrok, to je od šestega do dvanajstega leta, s ponavljalno šolo do 15. leta,¹²³ omejitve starosti pri vpisu v posamezni razred niso dosledno upoštevali, zato so se v istem razredu velikokrat znašle učenke različnih starosti.¹²⁴ V našem primeru so se v prvem razredu znašle tudi deklice, ki še niso dopolnile šestih let,¹²⁵ pa tudi take z dopolnjenimi enajstimi leti. Podobno odstopanje je bilo tudi v naslednjih razredih, kjer so bile deklice leto ali dve starejše oz. mlajše od predpisane starosti,

kar pa ni bilo nič neobičajnega.¹²⁶ Splošno gledano so prevladovale deklice v predpisani šolski starosti; tako so bile tudi v nadaljevalni in ponavljalni šoli največkrat do 14. leta starosti, ko so izpolnile povprečno dobo šolanja.

Različni starosti je botroval tudi učni uspeh, veliko deklic je namreč ponavljalo razrede. V prvem vzorcu je bilo tako npr. od vpisanih 616 učenk ljudske šole prehoda v višji razred sposobnih 53 %, nesposobnih pa dobra tretjina. 41 jih je predčasno izstopilo, za ostale pa zaradi slabega beleženja podatkov v šolskih katalogih nismo mogli ugotoviti uspeha. Največkrat jih ne zasledimo več med vpisanimi, sledijo jim le njihove sestre oz. sorodnice. Stanje je bilo nekoliko boljše v drugem vzorcu: 72 % sposobnih, 21 % nesposobnih, izstopi jih 3 %, za ostale nimamo podatkov. Procent sposobnih se še poveča v tretjem vzorcu (77 %), manj je nesposobnih (13,9 %), izstopi pa jih procent več. V zadnjih dveh vzorcih se pojavljajo tudi primeri deklic, ki so med šolskim letom prestopile v nižji ali višji razred in v ponavljalno šolo. Le pri eni imamo naveden vzrok sestopa na nižjo stopnjo – dolgotrajna odsotnost zaradi bolezni.

Boljše uspehe je dosegala nadaljevalna šola, v drugem vzorcu je bilo uspešnih 92,6 %, v tretjem pa 83 %

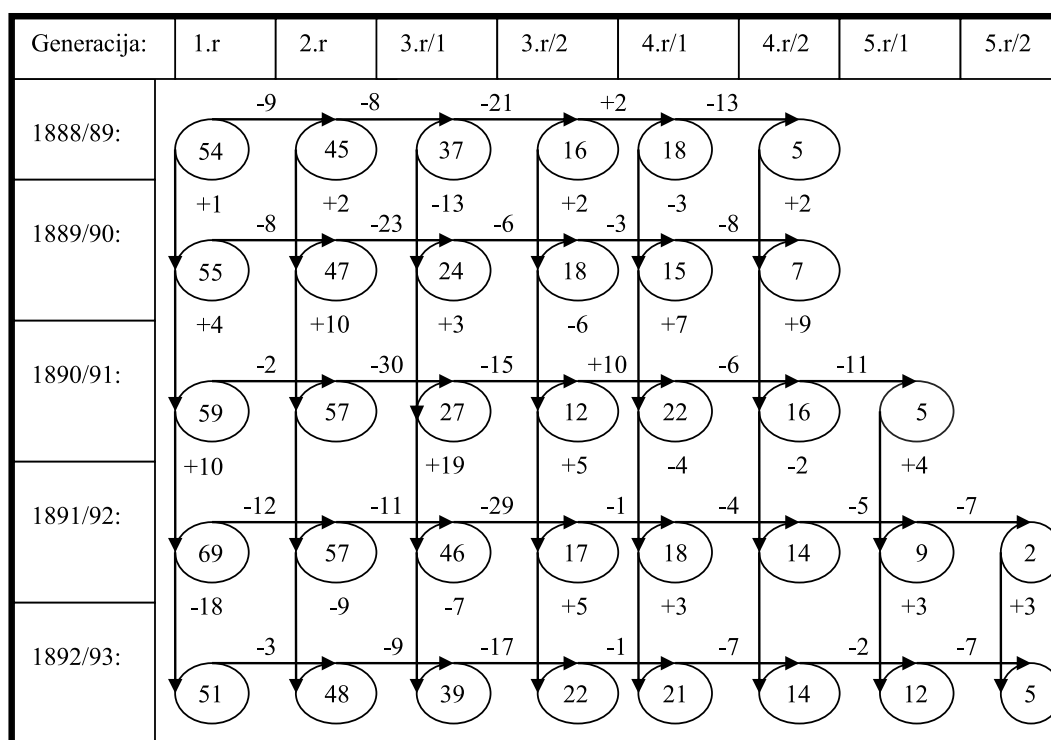
¹²² SI_PAK/0155, 1–4, K 1888–1918; Šolska kronika 1888–1918.

¹²³ Ciperle in Vovko, Šolstvo na Slovenskem, 39.

¹²⁴ Kogoj, Uršulinke, 280.

¹²⁵ Če so bili otroci nekaj mesecev mlajši od šestih let, so morale vstop v šolo odobriti krajevne šolske oblasti (Zbirka zakonov... 1895, 113, 115).

¹²⁶ Podobno stanje beležijo tudi pri drugih dekliških šolah; glej Letna poročila dekliških šol, dosegljiva na spletnem portalu www.dlib.si.

Napredovanje učenk ljudske šole v višji razred – prvi vzorec (vir podatkov: SI_PAK/0155, 1, K 1888–1898).

učenk. Neuspešnih je bilo v zadnjem vzorcu slabih 5 %, izstopilo jih je 9 %, v drugem sta bili zaradi nerednega obiska in bolezni neuspešni le dve deklici, izstopile so štiri.

Končna faza šolanja večine domačih deklet je bila ponavljalna šola, zabeležena le v tretjem vzorcu, kjer je večina tudi prejela odpustnico (57,2 %), 21 % pa jih je napredovalo na naslednji oddelek. Nesposobnih in izostalih je bilo slabih 17 %, izstopile so štiri, v nižji razred prestopile dve.

Po pregledu treh vzorcev vidimo, da se je skupni procent sposobnih prehoda v višji razred vztrajno zviševal, kar je obratno povzročilo upad procenta nesposobnih.

Drugačna slika se pokaže, ko pogledamo napredovanje učenk iste generacije (vpisane istega šolskega leta) v višje razrede ter rast števila učenk istega razreda skozi leta. Čeprav da prejšnja analiza občutek enakomernega naraščanja uspešnosti, nam podroben pregled pove, da niso vse učenke enakomerno napredovale. Še več, skoraj vsaka je vsaj en razred ponavljala, kar vodi v zmanjševanje učenk iste generacije iz razreda v razred. Zaradi tega je prihajalo v razredu do učenk različnih starosti, pa tudi šolanja niso vse enako zaključile v določenem času.

Število učenk v razredu se je skozi leta v glavnem res večalo, a vzroke ne gre iskati v večanju števila otrok

v generaciji, ampak predvsem v vsakoletnemu prilivu tako ponavljajočih učenk kot tistih, ki so med šolanjem prestopile na to šolo.

Pri presoji sposobnosti ali nesposobnosti prehoda v višji razred so bile ključne ocene posameznih, zgoraj navedenih predmetov. Reden obisk šole je navadno prinašal dobre rezultate, drugi vzroki, ki so botrovali izostankom od pouka, pa so vodili v neocenjenost in posledično v nesposobnost prehoda na višjo stopnjo izobraževanja. Ocenjevanje je bilo na začetku opisno, deljeno na štiri ocenjevalna obdobja, pri ponavljalni šoli le na dva. Ob koncu vsakega so učenke prejele pisno spričevalo: decembra, februarja, maja in julija. Konec leta je sledila še »javna skušnja« oz. »veliko izpraševanje«, kjer so učenke pokazale javnosti, koliko so se naučile.

Posebej se je ocenjevalo vedenje – popolnoma lepo, lepo, manj lepo, ne-lepo; vsi ostali učni predmeti so bili ocenjeni z napredkom, ki je bil lahko prav dober, dober, zadosten, komaj zadosten ali nezadosten. Od šolskega leta 1893/94 dalje dodajo tudi številčno ocenjevanje, kjer je ocena ena najvišja, a ga sestre do tretjega preučevnega vzorca ne uporabljajo. Vedenje se sedaj ocenjuje kot »primerno«, ocenjujejo pa tudi pridnost (vztrajna, dovoljna, zadostna, nestanovitna, premala). Kasneje dodajo še ocene pisnih izdelkov (prav lični, lični, manj lični, nelični, nemarni).

Izostankom, ki jih ni bilo malo, je botrovala malomarnost staršev, ki svoje otroke niso redno pošiljali v šolo, pa tudi boleznι učenke ali člana družine, preselitev v drugi šolski okoliš, kasnejša priselitev, uboštvo, revščina, nezadostna obleka in obutev. Devetletna Marija ni redno hodila v šolo, ker je služila na bližnji Reki, desetletna Marija iz Dobropolj pa je šolanje izpustila zaradi nege bolnega očeta. Zaradi splošnega pomanjkanja je bil obisk šole posebno slab v letih prve svetovne vojne, ko so se otroci zaradi pomanjkanja hrane tudi težje učili. Še vedno je veliko deklic pomagalo staršem pri delu; v času prve svetovne vojne je vodstvo šole to moralo tolerirati, saj je dopis c. kr. okrajnega šolskega sveta iz Postojne deklice v takih situacijah oprostil pouka.¹²⁷ Po zakonu se je vse to štelο za opravičene izostanke, če se jih je v osmih dneh po prihodu v šolo najavilo; v nasprotnem primeru ali če ni bil znan vzrok izostanka, se jih je štelο za neopravičene.¹²⁸

Največ izostankov so imele deklice v začetni ljudski šoli, najmanj v ponavljalni. Bolj vestno so šole obiskovale učenke nadaljevalne šole; med njimi je bilo največ gojenk, ki so imele večji nadzor šolskih sester. Pomanjkanje tega je bilo pri zunanjih učenkah, ki so tvorile večino ljudske šole in nad katerimi so imeli nadzor njihovi starši. Ti so prosto razpolagali z njimi; če so jih potrebovali doma pri delu, pač niso šle v šolo. Bolj redno so okoliške deklice hodile v ponavljalno šolo. Ker je potekala v jesensko-zimskih mesecih, ko doma ni bilo dosti dela, je bilo tudi število izostankov manjše.

Vzrok številnim izostankom je bilo tudi poslabšano zdravstveno stanje deklic ali njihovih družinskih članov. Številne bolezni so terjale mnoga človeška življenja, zato se je z modernizacijo začel spreminjati tudi pogled na čistočo okolja in vsakega posameznika.¹²⁹ Skladno s tem so morali otroci v šolo prihajati čisti, z umitim obrazom in rokami ter s počesanimi lasmi; če temu ni bilo tako, jih je bil učitelj dolžan poslati umiti.¹³⁰ Posebno pozornost so namenili boleznι koz, cepljenje proti njim je vpisano tudi v šolske kataloge. Kljub preventivi pa se nalezljivim boleznim in virozam ni bilo mogoče povsem izogniti. V šolskem zavodu je, tako pri učenkah kot tudi pri sestrah, prihajalo do bolezni pljuč, oči, ledvic, tifusa, vnetja rebrne mrene, škrlatinke, davice, oslovskega kašlja, španske bolezni. Zaradi zastrupitve krvi, vnetja možganske mrene, tuberkuloze, visoke vročine ter rane na pljučih je umrlo nekaj sester in učenk. Pri infekcijah

so bolne učenke izolirali, ob nevarnejših epidemijah pa šole tudi zaprli za dlje časa.¹³¹

Med bolne učenke, ki šolanja niso končale v načrtovanem roku, lahko štejemo tudi tiste, ki so v šolskih katalogih označene kot »slaboumne«, »nerazvite« in »nesposobne«. Oznake dajo slutiti, da gre za umsko zaostale ali kako drugače prizadete učenke, nezmožne izobraževanja, a temu ni tako. Kljub oznakam, ki jih učenke pridobijo le v prvem razredu, deklice napredujejo na višjo stopnjo. Posebej opazno je označevanje glede na starostno mejo: za »nerazvite« so označene učenke v starostni dobi 6 let ali manj, od 7 let dalje pa nosijo oznako »slaboumna«. Mentalni razvoj je bil povezan s telesnim, nezmožnost učenja so zaradi mladosti pripisali največ šestletnim učenkam, tiste starejše pa se niso bile zmožne učiti zaradi umske zaostalosti. Kljub tem oznakam pa ne obupajo, saj jih naslednje leto zopet zasledimo v prvem razredu. S to drobno pripombo, da »nerazvite« razred izdelajo, »slaboumne« pa ga ponavljajo, a kasneje napredujejo.

Bolezni so oteževale ocenjevanje znanja deklic ter prehod na višjo stopnjo izobraževanja, nekatere so vodile tudi v izstop iz šole. Druge so bile kljub boleznι uspešne, spet tretje so razred ponavljale. V nekaterih primerih je bila bolezen dolgotrajnejša, lahko bi rekli že kronična, ali pa je šlo za telesno hibo. Učenkam je to oteževalo učenje, a so vseeno uspele iti dalje. Nekaj jih ni bilo te sreče in so bolezni podlegle.

Nasprotno se je tudi zdravstveno stanje v družini odsevalo pri šolskem delu učenke; posebej močna figura je bil oče, večinoma naveden kot skrbnik. Ko je leta 1890 umrl oče Antonije, sodni sluga po poklicu, je bila deklica naslednje leto, kljub temu da je prihajala iz Bistrice, nastanjena v internatu, kar lahko jemljemo kot dejanje podpore revnim. Šolanje je uspešno nadaljevala. Verjetno je bila boljša učenka kot njena mlajša sestra Matilda, ki je ob smrti očeta izstopila iz šole. Isto se je zgodilo leta 1892 z Ivano. Amalija se je ob smrti svojega očeta preselila iz bližnje okolice šolanja (Bistrica) nazaj v svoj rojstni kraj (Zagorje pri Pivki), šolanja na samostanski šoli ni nadaljevala. Podobnih primerov je bilo še več. Pri drugih je vodenje družine prevzela mati ali pa je bila skrbnica otrok tudi stara mati. Marija iz Bistrice je po smrti očeta vstopila v internat, kot skrbnica je navedena stara mati iz Logatca. Tudi Marija z Volovskega je ostala v šoli, zanjο je nato skrbela mati, trgovka.

Uboge šolske sestre de Notre Dame so s svojo dejavnostjo uresničevale vzgojno-izobraževalno vlogo deklet, s čimer lahko ovržemo prepričanje, ki je zlasti veljalo

¹²⁷ Šolska kronika 1888–1918, 55–64.

¹²⁸ Zbirka zakonov... 1895, 115.

¹²⁹ Studen, Modernizacija, 112–115.

¹³⁰ Postave in ukazi... 1876, 364–366.

¹³¹ Šolska kronika 1888–1918; SI_PAK/0155, 1–4, K 1888–1918.

za stoletja pred 19. stoletjem, o tem, da so samostanske šole obiskovale le hčere višjih družbenih stanov. Se je pa to prepričanje do določene mere preneslo v 19. stoletje. Na podatke o socialnem statusu smo skušali sklepati iz navedenih poklicev¹³² staršev oz. skrbnikov v šolskih katalogih. Največkrat je vloga skrbnika pripadla očetu, ta je naveden tudi, če je bil že pokojni oz. tudi če je bil na delu¹³³ v drugem kraju ali na drugi celini. Na začetku redko, predvsem kot vdova po možu (vdova logarja/uradnika...), nato pa zaradi vse večjega zaposlovanja žensk predvsem iz nižjih slojev, so zabeleženi tudi poklici mater.¹³⁴ Kot skrbnica je vpisana tudi mati Sterle Gizele, ki se je vnovič poročila; sama je prevzela nov priimek Kirn, medtem ko je hči obdržala očetovega. Primerov, ko imata mati in hči različna priimka je še nekaj; ponekod podatka o vnovični poroki ni zaznati, zato lahko sklepamo, da gre za mater samohranilko oz. za nezakonskega otroka.¹³⁵

Deleži zabeleženih poklicev žensk, samostojno ali ob možu, so bili v primerjavi z moškimi neznatni: 8 % v ljudski šoli, 12 % v nadaljevalni ter 11 % v ponavljalni. Od teh je bilo v ljudski šoli kar 3 %, v nadaljevalni 65 %, v ponavljalni pa 9,5 % vdov.

Na gospodarske razmere kraja kaže tako dvojna navedba poklica, ko se je bila (kmečka) družina zaradi nezadostnega doprinosa zemlje prisiljena ukvarjati še s kako dodatno dejavnostjo,¹³⁶ pa tudi prostorska koncentracija določenih poklicev, ko na vaseh prevladuje kmečko prebivalstvo, v mestih in trgih pa obrtniki in trgovci.

Ljudsko šolo¹³⁷ je obiskovalo največ hčera kmetov, različnih glede na velikost posesti: posestniki, četrtnski in polovični zemljaki, hišarji/hišarice, ki so nekdanje označevali kočarje, bajtarje. Ostali poklici so bili še železniški uslužbenci, zaposleni ob novem železniškem tiru Pivka–Reka, trgovci ter gostilničarji in krčmarji, ki so izkoristili lego kraja ob eni prometnejših državnih cest. Ta je vodila skozi Bistrico na Reko; izkoristila jo je tudi družina Marije Zidar na Topolcu, a krčma ni prinašala velikega zaslužka. Še največ prihodka je nudila takrat, ko so železničarji dobili plačo in jo prišli »zapiti« v gostilno, pa še takrat niso poravnali vseh računov.¹³⁸ Zasledimo tudi delavce, ki niso natančneje opredeljeni, ter najnižje¹³⁹ družbene sloje: dekle, služkinje, perice, dninarje, sluge, branjevca. Splošno lahko rečemo, da je v ljudski šoli število fizičnih delavcev prevladovalo nad številom intelektualcev in uradnikov, kar je bilo ugotovljeno tudi za zunanje uršulinske šole.¹⁴⁰

V nadaljevalni šoli¹⁴¹ so prevladoval hčere (tujih) (vele)posestnikov in (vele)trgovcev, sledijo hčere železniških uslužbencev, kmetov, učiteljev in gostilničarjev. Prevladujejo hčere iz boljše situiranih družin, hčere uradniških, upravnih in finančnih uslužbencev in obrtnikov, med njimi ni pripadnic najnižjih družbenih slojev. To se sklada z namenom nadaljevalne šole, namenjene bodočim obrtnicam oziroma tistim, ki so nameravale na učiteljske, trgovske in poštarske tečaj ali pa na licej.¹⁴²

V ponavljani šoli¹⁴³ so bile, podobno kot v ljudski šoli, hčere kmetov, delavcev in drugih manjših obrtnikov. Zastopane so tudi pripadnice najnižjega družbenega razreda, medtem ko tistih iz višjih ni zaznati. To je še en dokaz, ki potrjuje dejstvo, da je šlo v primeru ponavljalne šole le za utrditev osnovnošolske snovi, obiskovale so jo deklice iz bližnje šolske okolice, ki so le utrdile pridobljeno znanje. Socialni statusi učenk posamezne šole so prikazani v preglednicah ob koncu besedila.

Šolanje za učenke ljudske in ponavljalne šole, razen pridobitve splošne izobrazbe, ni pomenilo spremembe dosedanjega načina življenja. Kmečka dekleta so se navadno poročila svojemu stanu primerno ter po poroki

¹³² Studen, Pedenarca, 7 – Iz poznavanja poklicev namreč lahko do določene mere sklepamo tudi na količino zaslužka in način življenja ljudi; glede na poklic so razvrščali ljudi tudi v socialne sloje.

¹³³ Največkrat zasledimo navedbe delavcev v Ameriki. Glede na to, da je bilo ravno ilirskobistriško področje eno glavnih območij nabora t.i. kasatorjev, delavcev, ki so čez zimo hodili na delo v hrvaške, ogrske in celo romunske gozdove in se spomladi vračali z zaslužkom (Postojinsko okrajno glavarstvo 1889), ne gre zanemariti niti tega, da so v tem času gospodarstvo vodile ženske.

¹³⁴ Predvsem za ženske iz nižjih slojev je nekdanje veljalo, da so si z delom pred poroko pridobivale sredstva za osnivanje družine, po poroki pa naj bi delo opustile. A večinoma ni bilo tako, saj je bilo žensko delo in usklajevanje tega z gospodinjskimi opravili pogosto neizogibno za obstoj družine nižjega družbenega sloja (Kalc O vidnosti in nevidnosti, 30–37).

¹³⁵ Nezakonskih otrok je bilo precej ravno na podeželju, kjer so bili odnosi svobodnejši, a so ravno zaradi večjega družbenega nadzora ti otroci nosili pečat stigme, saj je nezakonsko rojstvo pomenilo sramoto za celo družino. K nezakonskim rojstvom je doprineslo tudi dejstvo, da so vaški sinovi do lastnega gospodarstva, na katerem bi si osnovali svojo družino, prišli relativno pozno, saj starši niso predali zemlje dokler niso popolnoma omagali (Hudales, Od zibel, 91).

¹³⁶ Valenčič, Gospodarske in družbene razmere, 15–16.

¹³⁷ SI_PAK/0155, 1–4, K 1888–1918.

¹³⁸ Škrli Počakaj, pisno izporočilo.

¹³⁹ Jedro meščanstva so sestavljali ravno obrtniki, trgovci, podjetniki in inteligenca (odvetniki, vodilni nameščenci in uradniki, tehniki, inženirji, zdravniki, profesorji, učitelji) – meščani po premoženju in meščani po izobrazbi. K spodnjim slojem prištevamo delavce, male obrtnike in nižje uradnike, nameščence (sodni, magistratni sluga, mitninski paznik, poštar...) ter služkinje, brezposelne in pripadnike marginalnih skupin (Studen, Stanovati, 127, 142).

¹⁴⁰ Glej Avsec 2006, 69.

¹⁴¹ SI_PAK/0155, 2–4, K 1905–1918.

¹⁴² Beltram, Na južnem Primorskem, 50–51.

¹⁴³ SI_PAK/0155, 3–4, K 1913–1918.

poskušala kar najbolje voditi gospodinjstvo in skupno gospodarstvo. Primer Marije Zidar nam kaže tako sliko: po poroki s sovaščanom se preseli k njemu, skupno vodita gospodarstvo in osnujeta družino. Kljub temu pridobljenega znanja ni zanemarila, saj ji je v življenju prav prišlo; posebej je bila ponosna na praktične veščine iz gospodinjstva, ročnih del, pa tudi na svoje znanje nemščine. Kot zavedna Slovenka je tudi v času fašizma svoje otroke poučevala v slovenščini ter do konca življenja ljubila knjige. Te si je, v zameno za prenočišče, tudi sposojala od popotnikov in jih zvečer ob petrolejki brala.¹⁴⁴

Nadaljevalna šola je nasprotno nudila deklicam možnost nadaljnjega izobraževanja z namenom graditve kariere ali pa le poroke v višji družbeni stan. Alenka Žnideršič je, po končani nadaljevalni šoli, izobraževanje nadaljevala najprej na liceju, nato pa v tujini. Kljub široki izobrazbi in pestremu družabnemu in raziskovalnemu življenju v času šolanja, pa njena usoda ni bila dosti drugačna od Marijine. Ravno tako se je poročila, seveda svojemu družbenemu stanu primerno v bogato in vplivno (tujo) družino Mikačič, kjer je skrbela za dom in otroka ter se gibala v višjih krogih. V primerjavi z Marijo je bilo njeno življenje sicer bolj sproščeno, saj ni bila vezana na delo; podatkov o kakršni koli poklicni karieri namreč nismo zasledili.¹⁴⁵

Na tem mestu bi omenili še nekoliko drugačno zgodbo življenja ilirskobistriške pesnice Makse Samsa, ki je tudi obiskovala nadaljevalno šolo z namenom vstopa na učiteljsko. Rodila se je 12. oktobra 1904 na Dolnjem Zemonu pri Ilirski Bistrici, kot peta od desetih otrok. Stanovala je ob reki Reki, kjer je imel njen oče mlin in žago. Po koncu osnovne in nadaljevalne šole na dekliški šoli v Trnovem je izobraževanje nadaljevala na učiteljski, najprej v Ljubljani in nato v Tolminu, kjer je leta 1923 tudi diplomirala. Kot učiteljica je službovala le sedem let, iz učiteljske službe je bila zaradi svojega upornega duha tudi že odpuščena. Službo je dokončno opustila zaradi bolehnosti in se preselila nazaj v domači kraj. V luči takratnega mišljenja je, kot učiteljica, ostala samska, živela je za pesem. Svoje pesmi je ob vsakdanjem obisku Ilirske Bistrice, oblečena v črna oblačila in z izrazom žalosti in bolečine, recitala ljudem. Marca 1971 je zadnjič prečkala strugo Reke na poti v Ilirsko Bistrico, saj je pri tem utonila.¹⁴⁶

Do sedaj omenjeni podatki nam kažejo, koliko daleč je segal »šolski okoliš«, iz katerega so učenke prihajale. Posebej smo se posvetili primerjavi kraja rojstva in kraja

bivanja. Pri domačih učenkah sta naslova navadno enaka, kar nam pove, da so ženske v tem obdobju še vedno rojevale doma, pod nadzorom vaških babic in žena.¹⁴⁷ Zaradi velike smrtnosti otrok so bili ti krščeni že ob rojstvu. Na istem naslovu bivanja se večkrat pojavita tudi dve različni družini; čeprav je bila to značilnost predvsem bolj urbanih naselij,¹⁴⁸ naletimo tudi v agrarnih okoljih na tako obliko sobivanja, ko so po delitvi kmetije dediči ostali doma in skupno gospodarili. Tudi družina Marije Zidar s Topolca je npr. stanovala v eni polovici hiše, v drugi pa sorodniki. Ko se je Marija po poroki odselila k možu in se je po smrti matere k njej preselil tudi njen oče, so njihov del njene rojstne hiše prodali sorodnikom. Kasneje se je v to hišo, po poroki, priselila Marijina hči. V isto hišo se je kasneje vrnila tudi Marija, kjer je bila deležna oskrbe svoje hčere.¹⁴⁹

Kar se tiče kraja bivanja, je večina učenk ljudske šole prihajala iz neposredne okolice šole, iz Trnovega in Bistrice, sledijo učenke iz devetih okoliških vasi, od šole oddaljenih manj kot 5 km. V manjši meri so bile zastopane učenke iz krajev, ki so danes v občini Ilirska Bistrica, takrat pa so spadali pod Istro (Zabiče, Dolenje) ali pa iz krajev v Istri, ki danes pripadajo sosednji državi Hrvaški (Šapjane, Jurdani). Iz leta v leto se je obseg vasi, od koder so prihajale učenke ljudske šole, širil. Če je bila v prvem vzorcu skrajna meja bivanja učenk vas Zabiče (11 km iz Trnovega) in Mereče (6 km), v drugem Šapjane (15 km) in Pivka (24 km), je bila v tretjem vzorcu to vas Jurdani (26 km) in Hrastje pri Pivki (23 km). Če se ozremo na novo zgrajeno železniško povezavo Pivka–Reka, vidimo, da gre za vasi ob njem. Morda so učenke izkoristile nove možnosti prevoza in se vozile v šolo z vlakom; od 27. oktobra 1892. leta jim je bil ta prevoz še bolj dosegljiv, saj so bili tisti učenci, do 50 km oddaljeni od šole, upravičeni do polovičnega plačila vozovnice.¹⁵⁰

Podobna situacija je bila tudi v nadaljevalni šoli, s to razliko, da je šlo v večji meri za tuja dekleta; v ponavljani šoli pa ni bilo deklet iz krajev, oddaljenih več kot 5 kilometrov.

V vseh treh primerih torej prevladajo učenke iz Trnovega, pri čemer je treba biti pazljiv, saj ne vemo, če gre za domačinke (kraj rojstva je enak kraju bivanja), gojenke (kraj bivanja je zavod) ali za priseljene učenke

¹⁴⁴ Škrlj Počkaj, *pisno izporočilo*.

¹⁴⁵ Mikačič, *Košmatovi*.

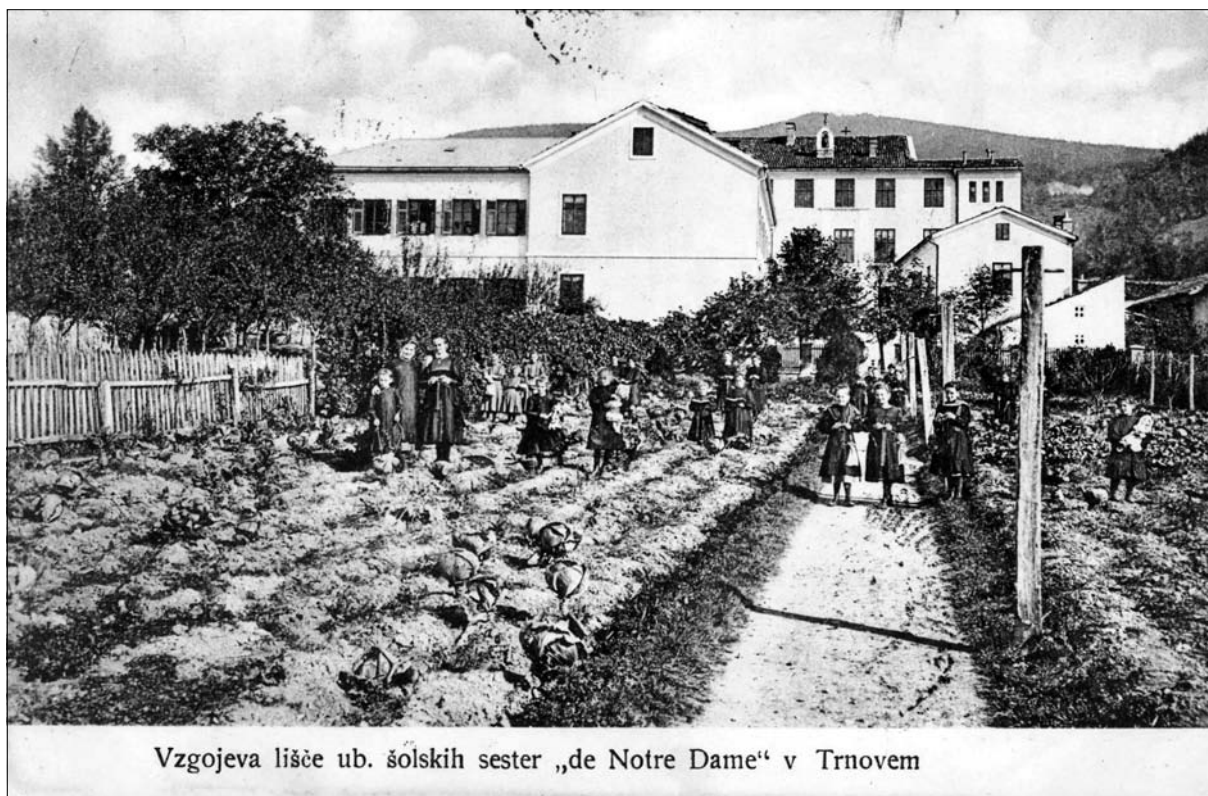
¹⁴⁶ Samsa, *Živela sem za pesem*, 5–7.

¹⁴⁷ Tako je bilo na bistriškem podeželju večinoma vse do konca druge svetovne vojne. Glej članek o vasi Veliko Brdo: Stopar, Marjan. 2011. »Utrinki z Velikega Brda.« V: *Bistriški odmevi*, 2011, št. 37, str. 17.

¹⁴⁸ *Studen, Stanovati*, 19.

¹⁴⁹ Škrlj Počkaj, *pisno izporočilo*.

¹⁵⁰ *Zbirka zakonov...* 1895, 691.

Vzgojeva lišče ub. šolskih sester „de Notre Dame“ v Trnovem

Gojenke na samostanskem vrtu leta 1910 (razglednica, hrani Knjižnica Makse Samsa, Ilirska Bistrica).

(kraj rojstva je različen kraju bivanja), kar smo poskušali raziskati v naslednji analizi.¹⁵¹

Največ »trnovskih« učenk ljudske šole je stanovalo doma, gre torej za domačinke, prebivalke Trnovega. Sledijo jim gojenke, ki so bivale v zavodu, najmanj pa je deklic, ki so se v Trnovo priselile oz. ki so tu stanovale pri sorodnikih.

Drugače je bilo v nadaljevalni šoli: tu prednjačijo gojenke, torej učenke notranje šole, sledijo priseljene oz. tiste, ki v Trnovem stanujejo pri sorodnikih, najmanj pa je bilo deklic, ki so bile v Trnovem doma.

Ponavljalno šolo so v večji meri obiskovala dekleta iz Trnovega (84,6 %), ostale so bile sem priseljene. Med njimi ni bilo nobene gojenke, kar je glede na njihov socialni status, podrobneje opredeljen že zgoraj, ter namen ponavljalne šole skoraj samoumevno.

Skladno z zgornjo analizo pridemo do ugotovitve, da je bila večina deklic iz lokalnega okolja deležna le osnovnega izobraževanja, še posebno tiste iz agrarne okolice Trnovega in Bistrice. Za zadostitev šolskim zakonom so obiskovale le še ponavljano šolo, kjer so osnovno znanje utrdile in ne nadgradile. Nadaljevanje šolanja na višji stopnji je bilo namenjeno le posameznim domačinkam, navadno tistim iz bolj situiranih družin, z namenom graditve kariere ali pa le za pridobitev izobrazbe, svojemu stanu primerne.

Svoje mesto v analizi si zaslužijo tudi gojenke, kot posebna skupina učenk dekliške šole. Ne le zato, ker so prevladoval v nadaljevalni šoli, pomenile pomemben finančni doprinos skupnosti, ampak tudi ker so oblikovale notranjo šolo in bile glavne slušateljice mnogih izbirnih predmetov. Bivanje v internatu je bilo podrejeno določenim pravilom, vzgoja je temeljila na navajanju na samostojnost, odgovornost, vestnost, natančnost in na pravi odnos do dela.¹⁵²

Del gojenk so predstavljale tudi deklice iz lokalnega okolja, ki so si tak način izobraževanja lahko privoščile; velika večina ostalih pa je bila iz bolj oddaljenih krajev. Če je bilo na začetku delovanja v zavodu največ domačink, pa v drugem in tretjem preučevanem obdobju

¹⁵¹ Ker ne poznamo življenjskih usod deklic smo podatke posplošili, a moramo biti tudi tu previdni in jih razumeti z manjšo ali večjo mero odstopanja. Primer je tudi ena naših vzorčnih primerov, deklica Alenka – čeprav se je rodila v Ljubljani, je domačinka iz Bistrice. Ob rojstvu je bila namreč njena mati ravno na zdravljenju v ljubljanski bolnišnici. Upoštevati moramo tudi to, da smo le za 5-letno ljudsko šolo imeli podatke skozi vse tri vzorce; za nadaljevalno šolo skozi dva, ponavljalno pa le enega.

¹⁵² Kongregacija... 2002, 19, 54.

prevladajo tujke. Njihovo število in razpon krajev, od koder so prihajale, se je z leti vedno bolj širil, kar kaže na uspešnost in dober glas zavoda. Upad beležimo le v času vojne, ko število prebivalk ob prejšnji skokoviti rasti upade za 37,5 %. Temu je botrovalo predvsem pomanjkanje prostora za njihovo namestitvev. Če pogledamo razrede, jih je bilo več v višjih razredih, nesporen primat imajo v nadaljevalni šoli. Večina jih šolanja ni začela na tej šoli, ampak so prišle na šolo iz neke druge šole. Krajeno jih je največ prihajalo iz Kranjske, Istre in ostalega Primorja; ostale pa so zastopale pokrajine celotnega današnjega slovenskega ozemlja ter dele Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Italije, Nemčije, Češke, celo Romunije. Na drugih področjih, celo celinah, so bile rojene še mnoge priseljene učenke, ki so se na ilirskobistriško preselile skupaj z družino ali pa k sorodnikom. Podobno so se v bližino šole, k sorodnikom ali znancem priseljevale, vsaj za čas šolanja, tudi okoliške učenke. Zdi se, da so, če se je le dalo, starši izkoristili to možnost; med priseljenimi so tako tudi deklice iz Istre, reškega in goriškega področja. V praksi so se tega načina posluževali v vseh krajih, kjer so bile izobraževalne ustanove.¹⁵³

Samostanska šola je deklicam nudila krščansko vzgojo, skladno s cerkvenim koledarjem je potekalo tudi šolsko leto. Po podatkih so bile vse učenke pripadnice katoliške vere, v zadnjem vzorcu so bile sicer štiri označene kot uniatske katoličanke, a mnogo med njimi jih je govorilo različni materni jezik. Poleg številnih italijansko, hrvaško in nemško govorečih zasledimo še rusko, poljsko, češko in madžarsko govoreče. Glede na to, da so sestre govorile različne jezike, je komunikacija med njimi potekala na ravni tujega jezika. Glede na večinsko ocenjenost je bila morda to nemščina.¹⁵⁴

Zaključek

Šolanje se je v miselnosti ljudi, kljub tretjemu avstrijskemu osnovnošolskemu zakonu iz leta 1869, ki je uzakonil obvezno šolanje, le počasi uveljavljalo. Posebno vidno je to v agrarnem okolju in značilno za ženski spol, kjer je nezanimanje za šolanje povzročala zadržanost zaradi pomoči pri delu ter počasen razvoj šolske mreže. S približevanjem 20. stoletju se je ta širila, povečeval se je tudi šolski obisk kmečkih otrok. Še vedno pa niso dokončno zatrli prepričanja o manjvrednosti ženskega spola, kar se je kazalo tudi v izobraževanju. Kljub domnevam, da zaradi bioloških razlik deklice niso kos izobraževanju, smo z analizo tako skupne ljudske šole v Trnovem leta 1887/88 kot na primeru dekliške šole de Notre Dame pokazali, da temu ni bilo tako. Dekliška šola se je iz leta v leto razvijala, kar je vidno v njenem

uradnem poimenovanju, uvedbi mnogih tečajev, v razvoju šolskega in samostanskega kompleksa ter v vedno večjem številu učenk in gojenk, ki so prihajale iz vedno bolj oddaljenih krajev. Pri razvoju niso bile ovira niti politične, upravne niti nacionalne meje. Lahko rečemo, da je šola dvignila tudi standard lokalnega okolja, ki je poleg razpoznavnosti dobilo izobraženo žensko populacijo, ki je svoje (praktično) znanje s pridom uporabljalo na domačih gospodarstvih.

Miselnost o nepotrebnosti izobraževanja deklet je tako z vse večjim obiskom šol izgubljala na pomenu, a po drugi strani so deklice iz preprostih družin dobile le osnovno izobrazbo, ki ni omogočala nadaljevanja šolanja. Običajno so po osnovni šoli ostale v istem okolju, istem družbenem sloju, znotraj katerega so se tudi poročile ter s tem sledile idealizirani podobi žene-matere-gospodinje. Le redke so bile deležne izobrazbe na višjem nivoju; meja med nivojema je lepo vidna v primerjavi z gojenkami, ki so navadno prihajale iz drugih krajev in bolje situiranih družin, ki so lahko plačale bivanje v internatu in boljšo izobrazbo svoje hčere. Nadaljevalna šola, v katero je večina teh deklet vstopila, je namreč omogočala vstop na učiteljske, trgovski ali poštarski tečaj in na licej. Namenjena jim je bila torej poklicna kariera, pomoč staršem (obrtnikom) ali bodočemu možu s poroko v socialno isto/bolje stoječo družino.

Kljub temu, da je bila šola prvotno namenjena le revnim deklicam, ki si šolanja niso mogle privoščiti, je delež gojenk iz leta v leto naraščal, kar priča o ugledu samostanske šole, katere so že od srednjega veka dalje nosile pečat boljšega, kvalitetnejšega. Gojenke so bile pomembno gibalno zavoda, saj so poleg pomembnega finančnega doprinosa pomenile tudi njegov postopen razvoj. S prispevki in drugimi dobrodelnimi sredstvi so tako gojenke kot mnogi drugi dobrotniki tudi omogočili šolanje lokalnim deklicam iz siromašnih družin.

¹⁵³ Glej *Studen, Stanovati*, 99.

¹⁵⁴ *SI_PAK/0155, 1–4, K 1888–1918.*

Priloge

Priloga 1: Socialni status oz. poklic staršev/skrbnikov učenk 5-razredne zasebne dekliške samostanske ljudske šole v letih 1888/89–1892/93, 1901/02–1905/06, 1913/14–1917/18 (vir podatkov: PAK, SI_PAK/0155, 1–4, K 1888–1918).

Kmetijske dejavnosti					
Poklic/ status	Moški	Skupaj	Poklic/Status	Moški	Skupaj
	Ženske			Ženske	
Kmet ¹⁵⁵	872	906	(Vele)posestnik ¹⁵⁶	212	247
Kmetica ¹⁵⁷	34		(Vele)posestnica ¹⁵⁸	35	
Zemljak		15	¾ zemljak		30
½ zemljak ¹⁵⁹		131	¼ zemljak ¹⁶⁰ (M)	165	166
Težak		7	¼ zemljak ¹⁶¹ (Ž)	1	
			Oskrbnik		
Gozdni delavec ¹⁶²		8	Fitnik ¹⁶³	1	4
Vrtnar		2	Fitnica	3	
Majhna kmečka posest					
			Hišar ¹⁶⁴ (Hišnik)	205	219
5/8 zemljak		4	Hišarica (Hišnica)	14	
3/8 zemljak ¹⁶⁵		22	1/16 zemljak		3
1/8 zemljak		20	3/9 zemljak ¹⁶⁶		1
1/6 zemljak		2	Kočar		1
Obrt in industrija					
Obrt					
Mizar ¹⁶⁷		63	Mesar		12
Krojač	41	49	Čevljar ¹⁶⁸		57
Šivilja ¹⁶⁹	8		Pilar, žagar		46
Mlinar ¹⁷⁰		20	Klepar		17
Sedlar		18	Kovač		17
Pek/pekovski mojster ¹⁷¹		11	Strojar		7
Perica		7	Zidar		7
Klobučar		6	Urar		5
Tkalec		5	Ključavničar		3
Kotlar ¹⁷²		4	Brusar		2
Lončar		1	Kuhar		1
Industrija					
			Delavec ¹⁷³	105	122
Tovarnar		11	Delavka ¹⁷⁴	17	
Poslovodja		6	Uslužbenec v mlekarni ¹⁷⁵		2
Tovarniški kurjač		3	Opekarni uslužbenec ¹⁷⁶		4
Železarski mojster		4	Strojinik		2
Trgovina, bančništvo in promet					
			Hotelir	10	12
Bankin revizor		9	Hotelirka	2	175
Krčmar/gostilničar/kavarnar ¹⁷⁷	133	139	(Vele)trgovec ¹⁷⁸	163	
Krčmarica/gostilničarka ¹⁷⁹	6		(Vele)trgovka ¹⁷⁸⁰	12	
Dninar		7	Prodajalka ¹⁸¹		4
Lastnik restavracije		2	Finančnik ¹⁸²		6
Starinar		2	Stavbni podjetnik		1
Kupčevalec		1	Branjevec		1
C. kr. ekspeditor		1	Agent		4
Poštar ¹⁸³	12	16			8
Poštarica	4		Hišna/dekla ¹⁸⁴		
Hranilniški tajnik		4	Železniški uslužbenec ¹⁸⁵	196	
Cestni uslužbenec ¹⁸⁶		3	Kapitan		3
Voznik		3	Kočijaž		2
Torpedist		1	Pristaniški krmar		1

Vojska, javne službe, svobodni poklici, rentniki, zavodniki in drugi			
Aktivno vojaštvo, javni uslužbenci, svobodni poklici			
Sluga ¹⁸⁷	32	Cerkovnik	22
Uradnik ¹⁸⁸	11	Ekspeditor	1
Mitničar	10	Davkar ¹⁸⁹	8
(Nad)orožnik ¹⁹⁰	8	c. kr. kancelar	6
Vojak/narednik ¹⁹¹	5	Svetnik, okrajni sodnik	2
Izterjevalec (eksekutor)	3	Zdravnik	2
Lekarnar	2	Slikar	2
Ravnatelj ¹⁹²	3	Mestni organist	1
C. kr. okrajni glavar	1	Pravnik	1
Višji komisar	1	Pisar	4
Župan	1	Vodja boletnega urada	1
Postajenačelnik	1	Učitelj ¹⁹³	38
Babica ¹⁹⁴	4	Učiteljica	1
Tajnik ¹⁹⁵	14		39
Rentniki, zavodniki, drugi			
Zasebnik	8	Vdova ¹⁹⁷	28
Zasebnica ¹⁹⁶	18		
Vojni ujetnik	1	Neznano ^{198*}	83

¹⁵⁵ Od tega je bilo samo kmetov 866, šest pa jih je imelo naveden še drugi poklic: krčmar (1), gostilničar (2), mlinar (2), ½ zemljak (1).

¹⁵⁶ Posestnik (176), veleposestnik (2), posestnik parne žage (2), v Ameriki (1); poleg tega so navedeni tudi posestniki in: trgovci (20), trgovec z lesom (1), gostilničarji (5), mlinarji (2), kotlar (1), župan (1), občinski tajnik (1).

¹⁵⁷ Od tega je bilo kar 12 označenih kot "vdova".

¹⁵⁸ Posestnica (18), vdova posestnica (15), vdova veleposestnica (1), posestnica in gostilničarka (1).

¹⁵⁹ Polovični zemljak (123), pol. zemljak in kmet (1), pol. zemljak in mlinar (3), pol. zemljak in mizar (3), pol. zemljak v Ameriki (1).

¹⁶⁰ Četrtnski zemljak (147), četrt. zemljak v Ameriki (12), četrt. zemljak in gostilničar (2), četrt. zemljak in poštar (4).

¹⁶¹ Četrtnska zemljakinja in gostilničarka (1).

¹⁶² Pod gozdnimi delavci smo združili poklic gozdarja (2), grajskega gozdarja (4), gozdnega čuvaja (2).

¹⁶³ S pojmom "fitnik" je označen služabnik, ki je pomagal na kmetiji in kot podnajemnik stanoval v ločeni hiši (www.kamra.si).

¹⁶⁴ Hišar (198), hišar v Ameriki (1), hišar in čevljar (4), hišar in gostilničar (1), hišar in žel. uslužbenec (1).

¹⁶⁵ 3/8 zemljak (21), 3/8 zemljak in gostilničar (1).

¹⁶⁶ 3/9 zemljak in gostilničar (1).

¹⁶⁷ Trije mizarji so bili hkrati tudi polovični zemljaki.

¹⁶⁸ Štirje so bili hkrati tudi hišarji.

¹⁶⁹ Šivilja (7), vdova šivilja (1).

¹⁷⁰ Od tega jih ima 10 dvojni status: posestnik (2), kmet (2), ½ zemljak (3), trgovec (3).

¹⁷¹ Pek (4), pekovski mojster (7).

¹⁷² Od tega je eden kotlar in posestnik.

¹⁷³ Delavec (91), tovarniški delavec (3), delavec v Ameriki (10), delavec-begunec (1).

¹⁷⁴ Delavka (11), tovarniška delavka (6).

¹⁷⁵ Pod mlekarske uslužbenke smo združili tako mlekarje (1) kot tudi vodjo mlekarskega obrata (1).

¹⁷⁶ Opekarni mojster (2), vodja opekarne (2).

¹⁷⁷ Krčmar (83; od tega 2 tudi trgovca ter 1 kmet), gostilničar (48; od tega imajo naveden še drugi status: posestnik (5), kmet (2), ¼ zemljak (2), 3/8 zemljak (1), 3/9 zemljak (1), hišar (1), kavarnar (2).

¹⁷⁸ Pod poklic trgovca smo združili trgovce (125), veletrgovce (5) ter različne veje trgovanja: z lesom (7), uslužbenke v trgovini (1) ter

trgovce z še enim navedenim statusom: posestnik (20), krčmar (2), mlinar (3).

¹⁷⁹ Gostilničarka (1), vdova gostilničarka (1), krčmarica (2), ¼ zemljak in gostilničarka (1), posestnica in gostilničarka (1).

¹⁸⁰ Trgovka (1), vdova trgovka (11).

¹⁸¹ Vdova prodajalka (2), prodajalka (2).

¹⁸² Finančni koncipient (2), finančnik (2), finančni nadzornik (1), finančni nadstražnik (1).

¹⁸³ Štirje so hkrati ¼ zemljaki.

¹⁸⁴ Hišna (7), dekla (1).

¹⁸⁵ Pod železniške uslužbenke smo zaradi razvejanosti združili poklic železniški čuvaj (125), vratar na kolodvoru (5), pregledovalec vagonov pri južni železnici (3), železniški uradnik (7), železniški načelnik (8), železniški nadzornik (1), strojevodja (1), železniški pomočnik (5), železniški delavec (13), železniški uslužbenec (18), prožni obhodnik (2), železniški skladiščnik (1), oskrbnik magazina pri Južni železnici (1), železniški ključavničar (1), železničar (5).

¹⁸⁶ Pod cestne uslužbenke smo zaradi različnih navedb združili poklic cestnika (2), cestnega oskrbnika (1).

¹⁸⁷ Sodni sluga (26), magistratni sluga (1), želez. sluga (1), kancelarijski sluga (1), skladiščni sluga (2), davčni sluga (1).

¹⁸⁸ Uradnik (5), pristojbinski uradnik (4), sodni uradnik (2).

¹⁸⁹ Davkar (7), davčni kontrolor (1).

¹⁹⁰ Orožniški stražmojster (5), orožniški postajevodja (1), nadorožnik (2).

¹⁹¹ Narednik (2), vojak (3).

¹⁹² Ravnatelj okrajne boletne blagajne (2), ravnatelj hranilnice (1).

¹⁹³ Pod rubriko »učitelj« smo združili tako učitelje (4), narodne učitelje (8), kot nadučitelje (24) in obrtne učitelje (2).

¹⁹⁴ Vse štiri označene kot vdova.

¹⁹⁵ Tajnik (5), občinski tajnik (9), od slednjih sta dva tudi posestnika.

¹⁹⁶ Od tega vdova uradnika (4), trgovca (3), sodne sluge (2), logarja (2), železniškega čuvaja (2), ¼ zemljaka (3), krojača (1), posestnika (1) neznano (10).

¹⁹⁷ Ne vemo točno, kaj se skriva pod to oznako; morda gre za vdovo, kar pomeni, da je po pokojnemu možu prejela pokojnino (Studen 1993, 79). Kar pa je malo verjetno, da bi isto veljalo tudi za moškega. Vdova zasebnica (3), zasebnica (15).

¹⁹⁸ Brez navedbe poklica: (43), stari oče (7), stara mati (16), očim (1), mati (1), teta (3), v Ameriki (12).

Priloga 2: Socialni status oz. poklic staršev/skrbnikov učenk nadaljevalnega tečaja oz. 6., 7. in 8. razreda dekliške samostanske šole v letih 1901/02–1905/06, 1913/14–1917/18 (vir podatkov: PAK, SI_PAK/0155, 2–4, K 1900–1918).

Kmetijske dejavnosti					
Poklic/status	Moški	Skupaj	Poklic/Status	Moški	Skupaj
	Ženske			Ženske	
Kmet		19	(Vele)posestnik ¹⁹⁹	67	
½ zemljak ²⁰¹		1	(Vele)posestnica ²⁰⁰	20	87
Oskrbnik		2	Gozdni uslužbenec ²⁰²		11
Majhna kmečka posest					
Hišar (Hišnik)		1			
Obrt in industrija					
Obrt					
Mizar ²⁰³		2	Mlinar ²⁰⁴		6
Mehanik		1	Čevljar		4
Strojar		3	Ključavničar		2
Krojač	1		Sedlar		2
Šivilja	1	2	Mesar		6
Industrija					
Industrialec, tovarnar		4	Delavec		2
Trgovina, bančništvo in promet					
Bankin revizor		2	Kapitan		2
Krčmar/gostilničar ²⁰⁶	29		(Vele)trgovec ²⁰⁵		56
Krčmarica/gostilničarka ²⁰⁸	4	33	Finančnik ²⁰⁷		5
Prodajalka		1	Stavbni podjetnik		3
Poštni uslužbenec ²¹⁰	3		Železniški uslužbenec ²⁰⁹		47
Poštna uslužbenka ²¹¹	1	4			
Vojska, javne službe, svobodni poklici, rentniki, zavodniki in drugi					
Aktivno vojaštvo, javni uslužbenci, svobodni poklici					
Sluga ²¹²		7	Uradnik ²¹³		9
Tajnik ²¹⁴		3	Davkar		5
Kancelar		1	Učitelj/profesor ²¹⁵	30	
Sodni delegat, sodnik ²¹⁷		3	Učiteljica ²¹⁶	3	33
Asistent solnega urada		1	Orožnik ²¹⁸		3
Okrajni glavar		1	Izterjevalec(eksekutor)		4
Vojak		2	Živinozdravnik		2
Predstojnik ²²⁰		1	Postajenačelnik ²¹⁹		2
Slikar		4			
Rentniki, zavodniki, drugi					
Zasebnica ²²¹		9	Vdova ²²²		8
Neznano ²²³		12			

¹⁹⁹ Posestnik (52), veleposestnik (4), posestni upravitelj (1), posestnik in: mlinar (2), gostilničar (6), postajenačelnik (1).

²⁰⁰ Od vseh je 14 vdov.

²⁰¹ ½ zemljak in mizar.

²⁰² Logarski nadzornik (2), logar (2), gozdar (6), čuvaj nasadov (1).

²⁰³ Mizar (1), ½ zemljak in mizar (1).

²⁰⁴ Mlinar (4), mlinar in: posestnik (4), trgovec (2).

²⁰⁵ Trgovec (49), trgovec s prašiči (1), veletrgovec (2), , trgovec z lesom (1); trgovec in mlinar (2), trgovec in posestnik (1).

²⁰⁶ Gostilničar (19), gostilničar in posestnik (6), krčmar (4).

²⁰⁷ Finančni nadpaznik (1), preglednik finančne straže (2), finančni uradnik (2).

²⁰⁸ Krčmarica (2), gostilničarka (2). Tri vdove.

²⁰⁹ Železniški čuvaj (37), pregledovalec vagonov pri železnici (1), železniški uradnik (5), načelnik železniškega skladišča (1), železniški načelnik (1), železničar (2).

²¹⁰ C. kr. poštni uradnik (2), poštar (1).

²¹¹ Vdova.

²¹² Sodni sluga (5), davčni sluga (1), kancelarijski sluga (1).

²¹³ Davčni uradnik (2), užitninski uradnik (2), uradnik (1), uradnik v arzenalu (1), magistratni uradnik (2), sodni uradnik (1).

²¹⁴ Občinski tajnik (3).

²¹⁵ C. kr. profesor (3), nadučitelj (24), obrtni učitelj (1), učitelj (1), šolski vodja (1).

²¹⁶ Dve vdovi.

²¹⁷ Sodni delegat (1), c.kr. sodnik (2).

²¹⁸ Orožnik (1), orožniški stražmojster (2).

²¹⁹ Eden je hkrati tudi posestnik.

²²⁰ C. kr. postajni predstojnik (1).

²²¹ Pet vdov.

²²² Vdova (5), vdova logarja (1), vdova sodnega uradnika (1), vdova policijskega nadzornika (1).

²²³ Neznano (9), stara mati (1), v Ameriki (2).

Priloga 3: Socialni status oz. poklic staršev/skrbnikov učenk ponavljalne šole dekliške samostanske šole v letih 1913/14–1917/18 (vir podatkov: PAK, SI_PAK/0155, 3–4, K 1913–1918).

Kmetijske dejavnosti					
Poklic/ status	Moški	Skupaj	Poklic/Status	Moški	Skupaj
	Ženske			Ženske	
Kmet	79	84	(Vele)posestnik	11	13
Kmetica ²²⁴	5		(Vele)posestnica	2	
Zemljak		1	½ zemljak		3
¾ Zemljak		6	¼ zemljak ²²⁵		10
Gozdni uslužbenec ²²⁶		4			
Majhna kmečka posest					
Hišar (Hišnik)	2	6			
Hišarica (Hišnica)	4				
Obrt in industrija					
Obrt					
Mizar		10	Čevljar		6
Pilar (žagar)		4	Krojač		2
Kovač		1	Sedlar		1
Industrija					
Delavec ²²⁷	22	26			
Delavka ²²⁸	4				
Trgovina, bančništvo in promet					
Gostilničar		1	Voznik		1
Železniški uslužbenec ²²⁹		1	Poštar ²³⁰		1
Vojska, javne službe, svobodni poklici, rentniki, zavodniki in drugi					
Aktivno vojaštvo, javni uslužbenci, svobodni poklici					
Sluga ²³¹		1	Tajnik		2
Pisar		1	Izterjevalec (eksekutor)		1
Uradnik ²³²		1			
Rentniki, zavodniki, drugi					
Vdova		1	Zasebnica		1
Neznano ²³³		8			

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv samostana de Notre Dame v Trnovem pri Ilirski Bistrici

Kronika samostana in šole ubogih šolskih sester de Notre Dame v Trnovem pri Ilirski Bistrici (1888–1918).

Arhiv župnije Trnovo

Kronika fare trnovske na Notranjskem 1866–1904.

Pokrajinski arhiv Koper (PAK)

SI_PAK/0155, Deška ljudska šola in zasebna dekliška šola ubogih šolskih sester de Notre Dame Trnovo: škatla 1, katalog 1888–1898; škatla 2, katalogi 1900–1913; škatla 3, katalogi 1913–1917; škatla 4, katalog 1917–1918.

Ustni vir

Informator: Škrli Počkaj, Sonja. 2016. Sonja Škrli Počkaj, r. 8. 5. 1971, magistrica zgodovine, pravnikinja Marije Zidar. Pisno izporočilo. Zapis hrani avtorica dela.

Pisni viri

Bilc, Janez: Iz Trnovega pri Ilirski Bistrici. *Danica*, 1. 9. 1905, str. 280.

²²⁴ Ena vdova.

²²⁵ ¼ zemljak (8), ¼ zemljak in poštar (1), v Ameriki (1).

²²⁶ Čuvaj nasadov na Krasu (2), gozdni čuvaj (2).

²²⁷ Delavec (20), delavec v Ameriki (2).

²²⁸ Delavka (3), tovarniška delavka (1).

²²⁹ Železniški delavec (1).

²³⁰ Poštar in ¼ zemljak.

²³¹ Davčni sluga (1).

²³² Davčni uradnik (1).

²³³ Neznano (6), stara mati (1), v Ameriki (1).

Mikuletič Žnidaršič, Antonija: *Moji spomini za mlade Bistričane*. Ilirska Bistrica: Turistično društvo Ilirska Bistrica, 2015.

Letno poročilo četverorazredne ljudske šole v Trnovem koncem šolskega leta 1887–88a. Trnovo: Krajni šolski svet Trnovo, 1888.

Nerat, Mihael: *Popotnikov koledar za slovenske učitelje s popolnim imenikom šolskih oblastnij, učiteljišč, ljudskih šol in učiteljskega osobja po Južno-Štirskem, Kranjskem, Primorskem in slovenskem delu Koroškega po stanji v začetku šolskega leta 1891/92*. Celje: Dragotin Hribar, 1892.

Ob stoletnici ljudske šole v Trnovem na Notranjskem. Trnovo: Krajni šolski svet v Trnovem, izdalo šolsko vodstvo štirirazredne deške ljudske šole v Trnovem, 1914.

Postave in ukazi za kranjsko ljudsko šolstvo. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg, 1876.

Postojinsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski oris. Postojna: R. Šeber, 1889.

Praedika Jakob: *Imenik šolskih oblastev, ljudskih šol, učiteljev in učiteljic na Kranjskem*. Ljubljana: Slovensko učiteljsko društvo, 1885.

Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem. Ljubljana: I. Kleinmayr & F. Bamberg, 1895.

Literatura

Avsec, Suzi: *Prispevek uršulink k izobraževanju deklet iz manj premožnih družin*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, 2006.

Beltram, Vlasta: Na južnem Primorskem: Oris splošnega razvoja s poudarkom na ženskem šolstvu. *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes* (ur. Tjaša Mrgole Jukič in sodelavci). Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2000, str. 45–62.

Božič, Božidar: Začetek in razvoj šole v Jelšanah. *Kronika*, 14, 1966, št. 1, str. 18–25.

Bratina, Patricija: Tabor nad Zagorjem – Šilentabor, zaščitna arheološka sondiranja na območju grajskega kompleksa. *Acta carsologica*, 34, 2005, št. 3, str. 691–767.

Budna Kodrič, Nataša: Dekliško osnovno šolstvo v Ljubljani. *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes* (ur. Tjaša Mrgole Jukič in sodelavci). Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2000, str. 109–130.

Ciperle, Jože in Andrej Vovko: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987.

Čeligoj, Vladimir: Sto let samostana notredamskih sester v Trnovem. *Kronološki zapisi. Bistriški*

zapisi 3 (ur. Dimitrij Bonano in sodelavci). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 1989, str. 36–48.

Čopič, Venceslav: *Zemljepis v obvezni osnovni šoli. Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt in sodelavci). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 519–545.

Divjak, Milan: Razvoj slovenske osnovne šole in otrokove pravice. *Časopis za zgodovino in narodopisje. Koropčev zbornik* (ur. Darko Friš in sodelavci). Maribor: Univerza v Mariboru, Zgodovinsko društvo, 1999, str. 285–302.

Geremek, Bronislav: *Usmiljenje in vislice. Zgodovina revščine in milosrčnosti*. Ljubljana: ISH, 1996.

Gombač Nadja: *Dolnji Zemon. Spomini nekega časa*. Ilirska Bistrica: samozaložba, 2013.

Göttlicher, Elisabeth: Vzgoja in izobraževanje v uršulinskih internatih. *Tristo let ljubljanskih uršulink. Zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti* (ur. Marija Jasna Kogoj). Ljubljana: Družina, 2002, str. 193–204.

Govekar-Okoliš, Monika: Strokovne in gospodinjске šole na Slovenskem med letoma 1848 in 1914. *Šolska kronika*, 47, 2014, št.1-2, str. 83–101.

Grlj, Dimitrij: *180 let osnovnega šolstva v Ilirski Bistrici*. Ilirska Bistrica: Skupščina občine Ilirska Bistrica, 1994.

Hernja Masten, Marija.: Bogaboječa, možu pokorna, preudarna, pametna, izobražena, a nešolana ženska. O izobraževanju in vzgoji žensk od srednjega veka do Marije Terezije na Slovenskem. *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes* (ur. Tjaša Mrgole Jukič in sodelavci). Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998, str. 25–46.

Hojan, Tatjana.: *Žensko šolstvo in učiteljstvo na Slovenskem v preteklih stoletjih*. Zagreb: s.n., 1968.

Hojan, Tatjana: Uršulinske šole od prihoda do l. 1945. *Tristo let ljubljanskih uršulink. Zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti* (ur. Marija Jasna Kogoj). Ljubljana: Družina., 2002, str. 163–174.

Hudales, Jože: *Od zibeli do groba*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije, 1997.

Kalc, Aleksej: O vidnosti in nevidnosti ženskega dela: viri in metodološka vprašanja. *Žensko delo: delo žensk v zgodovinski perspektivi* (ur. Mojca Šorn in sodelavci). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 29–37.

Kogoj, Marija Jasna: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo: Uršulinski samostan v Ljubljani na prehodu iz avtonomije v Rimsko unijo, s posebnim poudarkom na šolstvu v letih 1868 in 1918*. Ljubljana: Družina, 2006.

- Kolar, Nataša:** Najboljši cvetovi nekega naroda so žene. Vzgoja deklet v ptujskem šolstvu 19. stoletja. *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes* (ur. Tjaša Mrgole Jukič in sodelavci). Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998, str. 73–100.
- Kos, Milko:** *Srednjeveški urbarji za Slovenijo, zvezek tretji. Urbarji slovenskega Primorja, drugi del.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954.
- Kačičnik Gabrijel, Alenka:** *O kmečkih dolgovih nekoliko drugače. Problem servitutnih pravic na posestvu Snežnik.* Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 2004.
- Kongregacija šolskih sester de Notre Dame: *Zgodovina slovenske province.* Ilirska Bistrica, 2002.
- Lah, Evgen:** Avstrijsko šolstvo (1) v l. 1890 s posebnim ozirom na Kranjsko. *Učiteljski tovariš*, 33, 1893, št. 20, str. 233–237.
- Lah, Evgen:** Avstrijsko šolstvo (2) v l. 1890 s posebnim ozirom na Kranjsko. *Učiteljski tovariš*, 1. 6. 1894, str. 167–170.
- Lah, Evgen:** Avstrijsko šolstvo (3) v l. 1890 s posebnim ozirom na Kranjsko. *Učiteljski tovariš*, 1. 7. 1894, str. 200–202.
- Leskovšek, Vesna:** *Zavrtnjena tradicija: ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890 do 1940.* Ljubljana: /*cf, 2002.
- Lovrenčič, Ivan:** Od samostanov do grmad. *Izobraževanje žensk v srednjem veku. Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes* (ur. Tjaša Mrgole Jukič in sodelavci). Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2000, str. 37–44.
- Majerič Kekec, Nataša:** *Kako so nekoč hodili v šolo. Zgodovina ptujskih osnovnih šol.* Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2011.
- Melik, Vasilij:** Slovenci in »nova šola«. *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt in sodelavci). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 31–63.
- Mikačič, Alenka:** *Košomatovi od 1747 v spominih najmlajše hčerke Antona Žnideršiča.* Ljubljana: samozaložba, 2003.
- Milharčič-Hladnik, Mirjam:** *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem.* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- Milharčič-Hladnik, Mirjam:** Žensko delo in gospodarstvo v migracijskem kontekstu – zgodovinski primeri v luči sedanjosti. *Žensko delo: delo žensk v zgodovinski perspektivi* (ur. Mojca Šorn in sodelavci). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 39–55.
- Mrgole Jukič, Tjaša:** V šolo grem, pa pika! *Izobraževanje deklet v prvi polovici XX. Stoletja. Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes* (ur. Tjaša Mrgole Jukič in sodelavci). Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998, str. 101–132.
- Okoliš, Stane:** *Zgodovina šolstva na Slovenskem.* Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2009.
- Pavlič, Slavica:** Ustanovno pismo trnove šole. *Kronika*, 14, 1966, št. 1, str. 25–28.
- Pavlič, Slavica:** Osnovna šola od državnega osnovnošolskega zakona leta 1869 do prve svetovne vojne. *Kronika*, 31, 1998, št. 7, str. 125–133.
- Sagadin, Janez:** Kvantitativna analiza razvoja osnovnega šolstva na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Primorskem po uveljavitvi osnovnošolskega zakona iz leta 1869 ter kvantitativni prikaz osnovnega šolstva v poznejši dravski banovini. *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt in sodelavci). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 65–170.
- Samsa, Maksa:** *Živela sem za pesem.* Ilirska Bistrica: Knjižnica Ilirska Bistrica, 2001.
- Schmidt, Vlado:** Doneski k problemu otroškega dela v začetkih kapitalističnega razvoja na Slovenskem. *Zgodovinski časopis*, XXI, 1956/57, str. 122–153.
- Schmidt, Vlado:** Osnovna šola in osnovnošolska zakonodaja pred sto leti. *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt in sodelavci). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 9–29.
- Schmidt, Vlado.** *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, zvezki 1–3.* Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.
- Shoemaker, Robert:** *Gender in English Society 1650–1850: The emergence of separate Spheres?* New York and London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2013.
- Sieder, Reinhard:** Socialna zgodovina družine. Ljubljana: ZRC, 1998.
- Stepišnik, Drago:** Ob stoletnici obvezne telesne vzgoje v osnovnih šolah na Slovenskem. *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (ur. Vlado Schmidt in sodelavci). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 597–611.
- Stepišnik, Drago:** Šolska telesna vzgoja do leta 1945. *Razvoj šolske telesne vzgoje na Slovenskem* (ur. Slavica Pavlič). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1978, str. 5–23.
- Studen, Andrej:** *Pedenarca, ksel, kelnarca, žnidar.* Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1993.
- Studen, Andrej:** *Stanovati v Ljubljani.* Ljubljana: Institutum studiorum humanitatis, 1995.
- Studen, Andrej:** Modernizacija načina življenja. *Slovenska novejša zgodovina* (ur. Jasna Fischer in sodelavci). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005, str. 104–122.

Studen, Andrej: Dobra meščanska gospodinja. Ideološki pogledi na žensko delo v dobi meščanstva. *Žensko delo: delo žensk v zgodovinski perspektivi* (ur. Mojca Šorn in sodelavci). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015, str. 89–102.

Škrlič Počkaj, Sonja: *Prebivalstvo župnije Trnovo v 19. stoletju skozi matične knjige in zapisnike duš.* Magistrsko delo. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Oddelek za zgodovino, 2011.

Valenčič, Rafko: Kronika enorazredne ljudske šole v Podstenjah 1869–1917. *Šolska kronika*, 31, 1998, št. 7, str. 163–174.

Valenčič, Vlado: *Od zadružne mlekarne do mlekarske in poljedelske industrije. Za šestdesetletnico ustanovitve Mlekarske zadruga v Trnovem pri Ilirski Bistrici 1896–1956.* Ilirska Bistrica: Trgovsko podjetje kmetijskih pridelkov in izdelkov Zadružnik, 1956.

Valenčič, Vlado: Sadjarstvo. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 1. zvezek. Agrarno gospodarstvo* (ur. Pavle Blaznik in sodelavci). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1970, str. 317–341.

Valenčič, Vlado: Iz gospodarske preteklosti Bistrice in Trnovega. *Bistriški zapisi 1* (ur. Bojan Brozina in sodelavci). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino, 1980, str. 67–87.

Valenčič, Vlado: Gospodarske in družbene razmere bistriškega okraja v 19. stoletju. *Bistriški zapisi 3* (ur. Dimitrij Bonano in sodelavci). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino, 1989, 1–35.

Verginella, Marta: *Ženska obrobja.* Ljubljana: Delta, 2006.

Vilfan, Sergij: Delavci v agrarnem gospodarstvu. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog, 2. zvezek. Družbena razmerja in gibanja* (ur. Pavle Blaznik in sodelavci). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 355–402.

Vojmer Gojkovič, Mojca: Od dediščine do univerze. Razvoj šolstva v antiki. *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes* (ur. Tjaša Mrgole Jukič in sodelavci). Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998, str. 13–24.

Vovko, Andrej: Oris šolske dejavnosti slovenskih katoličanov v dobi dozorevanja slovenskega naroda. *Zgodovina cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik in uredniški odbor). Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 357–365.

Zidar, Nataša: Geografija Podgrajskega podolja. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2007.

Žnidaršič Žagar, Sabina: *Ženski so pa vzrasle svetlejše dolžnosti nego kuhati in prati... Podoba in pojavnost žensk na Slovenskem: Slovenke, od sredine 19. stoletja do 2. svetovne vojne.* Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009.

Žnideršič, Anton: *Spomini in zapiski.* Ljubljana: Samozaložba, 1990.

Šolske sestre de Notre Dame. 2016. »Slovenska provinca«. Notredamke RKC. <http://notredamke.rkc.si/115-2/>.

Zusammenfassung

»BALD WIRD ES IN UNSEREN DÖRFERN KEIN MÄDCHEN MEHR GEBEN, DAS NICHT MIT HILFE VON BÜCHLEIN BETEN KÖNNTE!«

Zur Entwicklung und Bedeutung des Mädchenschulwesens in Österreich-Ungarn am Beispiel der Klosterschule de Notre Dame in Trnovo bei Ilirska Bistrica

Der Beitrag widmet sich der Problematik des Mädchenschulwesens nach dem dritten (und damit letzten) österreichischen Grundschulgesetz am Beispiel eines kleineren, agrarisch geprägten Randgebietes des damaligen Landes Krain. Die Gründung der Klosterschule für Mädchen in Trnovo bei Ilirska Bistrica im Jahr 1888 ist ein Indikator für die langsame Veränderung der Denkweise der Bevölkerung hinsichtlich der (Un-)Notwendigkeit von Bildung für beide Geschlechter. Kam bis dahin vorwiegend Buben in den Genuss von Bildung, gab es nun zunehmend mehr Mädchen in den Schulbänken. Auch wenn beide die gleiche Ausbildung erhalten sollten, zeigt die Untersuchung, dass dem nicht so war und es Unterschiede gab. Als Klosterschule hatte Trnovo, wie auch anderswo üblich, den Vorteil, dass neben einer allgemeinen elementaren Ausbildung auch eine weiterführende Ausbildung angeboten wurde, mit zahlreichen zusätzlichen (vermutlich kostenpflichtigen) Wahlfächern. Die Breite dieser Fächer zeigt den hohen Bildungsgrad der Schwestern-Lehrerinnen, die sich auch regelmäßig durch Kurse in der Heimat und im Ausland fortbildeten. Die Unterschiede in den Unterrichtsinhalten waren der Maßstab für die Unterteilung in die externe und die innere Schule. Die (kostenlose) externe Schule wurde zumeist von Mädchen aus der näheren, agrarisch geprägten Umgebung besucht, deren Familien sich keine Ausgaben für ihre Bildung leisten konnten. Die (kostenpflichtige) innere Schule wurde hingegen vor allem von Mädchen aus besser situierten Familien besucht, die im Internat wohnten, welches bereits im zweiten Schuljahr der Bildungsanstalt tätig

war. Als Beispiele werden auch die Geschichten zweier Mädchen aus der lokalen Umgebung angeführt, die das Leben zu Beginn des 20. Jahrhunderts illustrieren. Das erste Mädchen, Marija, kam aus dem agrarischen Umland der Schule und gehörte zur bäuerlichen Bevölkerungsschicht. Sie absolvierte nur die Grundausbildung in der externen Schule. Das zweite Mädchen, Alenka, stammte aus einer wohlhabenderen örtlichen Familie. Sie besuchte auch die weiterführende Schule und lernte zusätzliche Fächer. Obwohl sich ihre Wege am Ende des Schulbesuchs trennten, ereilte sie ein ähnliches Lebensschicksal.

Die Untersuchung der internen und externen Schülerinnen zeigt Unterschiede auf, besonders hinsichtlich ihrer sozialen Schichtzugehörigkeit, was in Tabellen detailliert dargestellt wird. Im Allgemeinen wurde die weiterführende Schule von Mädchen besucht, die aus Familien von (Groß-)Grundbesitzern, (Groß-)Händlern und Gewebetreibenden, Finanz- und Verwaltungsbeamten stammten. In der Elementar- und Wiederholungsschule überwogen hingegen Töchter von Bauern, Gastwirten, Händlern und kleinen Gewebetreibenden, aber auch die niedrigsten sozialen Gruppen wie Dienstmädchen, Waschfrauen und Häusler waren vertreten. Beim Einschreiben in die einzelnen Klassen wurden Altersgrenzen nicht genau beachtet, so dass darin Mädchen unterschiedlichen Alters waren. Der Radius der Orte, aus denen die Schülerinnen kamen, vergrößerte sich ständig und umfasste immer neue Orte. Dabei handelte es sich größtenteils um Orte im heutigen slowenischen Gebiet, aber auch im benachbarten Kroatien und Italien.

Bei immer stärkerem Zulauf entwickelte sich die Kapazität des Schulkomplexes, die Unterrichtsinhalte wurden ausgeweitet und neue Lehrkräfte kamen an die Schule. Auf Grundlage der erhaltenen Schulkataloge, der Schulchronik, mündlicher Quellen und der Literatur war es bis zu einem gewissen Grad möglich, die Tätigkeit der Anstalt im Lichte der Mädchenbildung zu rekonstruieren und die Bedeutung der Schule für die Ausbildung des weiblichen Geschlechtes sowie das örtliche Umfeld aufzuzeigen.

Schlagwörter: Mädchenschulwesen, Österreich-Ungarn, de Notre Dame, Trnovo bei Ilirska Bistrica.